

जानाण्ड्र भूमि

२०६५ सकिमिलापुन्ही- कार्तिक पूर्णिमा वर्ष ३६ अंक ७
बु.सं. २५५२ ने.सं. ११२९ कचलागा/थिंलाथ्व

The Ananda Bhoomi (Year 36, Vol. 7)
A Buddhist Monthly : Nov/Dec 2008

प्रमुख सलाहकार:
भिक्षु कुमार काशयप महास्थविर (प्रमुख, आ.कु.वि.)

सलाहकार:

भिक्षु धर्ममूर्ति (सचिव, आ.कु.वि.गुठी)

व्यवस्थापकहरू:

भिक्षु अस्सजि, भिक्षु पियदस्सी
आनन्द कुटी विहार, ४२७४२०

व्यवस्थापन सहयोगी:

मिलन

जुजुभाई तुलाधर (कालोपुल), संघरत्न शाक्य (फसिकेब)

आवरण सज्जा:

फल समान शाक्य, उकुबहाल (यतालिवि)

वितरक

अरुण, उर्मिला

लेखा व्यवस्थापन:

भिक्षु पञ्चारत्न, सुरेश महर्जन, स्वयम्भू

सम्पादन सहयोगी:

जनक, विश्व शान्ति विहार

सम्पादक/ प्रकाशन संयोजक:

कोण्डन्य

बुद्ध विहार भृकुटीमण्डप, ४२२६७०२

वितरणार्थ सहयोगीहरू:

बुद्धजयन्ती समारोह समिति (श्रीध.), भिक्षु मैत्री महास्थविर (लुम्बिनी),
भिक्षु गोविज्ञान, भिक्षु पुदम, भिक्षु मिलिन्द, श्रा. विलु, हरिरोपाल महर्जन,
अ. इन्द्रावती, सत्यना शाक्य, सुश्री वीणा कंसाकार, सुश्री शकुन्तला प्रधान, श्रीमती
केशरी बज्राचार्य, शाक्य वाच शप-बनेपा, सुवर्णमुनि शाक्य (भैरववा), नरेश
वज्राचार्य, विद्यादेवी शाक्य (बुटवल), याम शाक्य (वेणी), सर्जु बज्राचार्य (पाल्पा),
उत्तमामान बुद्धाचार्य (पोखरा), कृष्णप्रसाद शाक्य
(वागलुङ), विजय गुरुङ (लमजुङ), शेरेख शाक्य (तारायणगढ)।

मुद्रण:

सुप्रवाह प्रकाशन प्रा. लि. ४२८०६१४, ४२७३९८३

प्रकाशक:

आनन्द कुटी विहार गुठी
आनन्द कुटी विहार, स्वयम्भू फोन: ४२७९४२०

का.जि.द.नं. ३४/०३४/०३५/म.क्षेत्र.नि.द.नं. ७/०६१/६२

वार्षिक रु १५०/-

एकप्रति रु १५/-

बुद्धवचनामृत

अच्छरासंघातमत्तम्पि चे, भिक्खवे, भिक्खु मेत्तायितं भावेति;
अयं वुच्यति, भिक्खवे-॥भिक्खु अरित्तज्ञानो विहरति
सत्युसासनकरो ओवादपति-करो, अमोघं रट्टपिण्डं भुज्जति ।
को पन बादो ये नं बहुलीकरेन्तीति ।

हे ! भिक्खुहरू, यदि कुनै भिक्खुले चुट्टिक बजान्जेलसम्म
मात्र मैत्री भावना गरेपनि, भिक्खुहरू ! यस्ता भिक्खुलाई
ध्यान भएको, शास्ताका अज्ञाकारी शास्ताका उपदेश
अनुसार गएको, राष्ट्रपिण्ड यतिकै नखाने भनिन्छ ।
जसले मैत्रीभावना बारम्बार गाढ्छ, त्यसको वारेमा मैले
के भन्ने ?

- अंगुत्तर निकाय

सम्पर्क कार्यालय

आनन्द भूमि

आनन्द कुटी विहार गुठी, पो.ब.नं. ३००७, काठमाडौं ।

फोन: ४२७९४२०

E-mail : anandakutivihar@ntc.net.np

गताङ्कमा प्रकाशित

पाप कर्म (अकुशल कर्म) कहिल्यै नगर्नु

पुण्य (कुशल कर्म) गर्दै जानु ।

आफ्नो चित्तलाई (मन) शुद्ध गर्नु

यहि नै बुद्धको उपदेश हो ।

बिश्व मोटर ट्रेडर्स

ख-२, ४०८, पुतलिसडक, काठमाडौं, नेपाल ।

फोन नं: ४२२५६२५, ४२४४९७३, फायक्स: ४२२९८५५

ईमेल: vmtautoparts@wlink.com.np

टोयोटा, मित्सुबिसि, निशान, इसुजु, सुजुकी इत्यादि
गाडिका पार्ट्सहरू को लागि सम्पर्क गर्नुहोस् ।

विषय-सूचि

क्र.सं.	विषय	लेखक	पृष्ठ
१.	सम्पादकीय	-	३
२.	सम्यक दृष्टि र मिथ्या दृष्टि	- डा. गणेश माली	५
३.	पूर्नजागरणको बौद्ध उद्बोधन्	- भिक्षु अशोककीति	७
४.	भिक्षु आनन्द	- भिक्षु पञ्चामूर्ति	१०
५.	रामो होइन कुशलकार्य गर्नु आजको आवश्यकता	- शिशिल चित्रकार	१४
६.	कलेश त्याग	- बौद्ध श्रवि महाप्रज्ञा	१५
७.	मृत्यु र मृत्यु पश्चात	- भिक्षु सरणकर	१६
८.	कथिन उत्सव	- श्राशान्तकोसल	१९
९.	बाल संसार	- भिक्षु उत्तम	२०
१०.	Adopted Resolution and the 63rd ..	- Prem Lal Chitrakar	२२
११.	World Heritage Lumbini 2	- Bhikkhu Vivekananda	२४
१२.	बौद्ध गतिविधि	-	२७

सम्पादकीय

प्रसंग - महासचिव मुनको लुम्बिनी भ्रमणबारे

विश्व समुदायमाझ संयुक्त राष्ट्रसंघका महासचिव बान कि मुनको भ्रमणले पुनः एक पटक चर्चाको शिखरमा पुगेको छ । सबैको ध्यान पुनः एक पटक लुम्बिनीमा केन्द्रित भएको छ । तर यहां अचम्म मार्नुपर्ने विषय बनेको छ - यस्तो लुम्बिनीलाई देखाउने आँट कसरी गच्छो होला ? आफ्नो देशको इज्जत बढाउन लगिएको यो भ्रमण कतै हाम्रै बेइज्जत भईरहेको त छैन ? यसको विषयमा मुन्टोमा हात राखी सोच्नु आवश्यक भएको जस्तो देखिन्छ ।

सिंगापुरको परियोजना गर्नुभएका केज्जो टाँगेले बनाएको गुरुयोजना ३० वर्ष बित्सकदा पनि यसको एक तिहाई भाग पनि नसकिकनु यो हाम्रो इज्जत हो कि बेइज्जत यो त आ-आफै सोच विचार गर्न सक्छौ । यो कुरा सुनी कतै वान कि मुनले खित्का त छोडेनन् अथवा निराश त भएनन् । यो कुरा सोच्ने कसले ? केवल संयुक्त राष्ट्रका महासचिव लुम्बिनीमा भ्रमण गर्नुभयो भनी नाक ठड्याउने मात्र होइन, यसभन्दा अझ अगाडि बढी सहयोग हात फैलाउनु कहासम्मको उचित हो सोच्नु, विचार गर्नु आवश्यक देखिन्छ ।

यहां नेता भनाउँदाहरूले आफ्ना मार्गे भाँडो बनाउने बाहेक यसलाई अन्य सम्मान दिन नसकिरहेको हालको अवस्थामा मुनको भ्रमणले आफुमा भएको सम्मानलाई इज्जत गर्नका लागि पाठ सिकाएको छ । आशा गरौ, यसबाट हाम्रा नेताहरूले पाठ सिक्नेछन् । आशा गर्ने बाहेक अरु केही गर्न पनि त सक्दैनौ । हाम्रा नेताहरूको मुखमा तब लुम्बिनी आउछ, जब कुनै आफ्नो स्वार्थ पूर्ति गर्नुछ, आफ्नो दुनो सोभ्याउनु छ, यस बाहेक यसको काम पनि हामीले देख्न सकिराखेका छैनौ । हामी यसबारेमा पनि सचेत हुनु आवश्यक छ कि हाम्रो कतिपय कुटनीतिक सम्बन्ध पनि यही लुम्बिनीको भरमा टिकेका तथा आर्थिक

सहयोग भित्रने गरेको यथार्थ त सबै सामु त सार्वजनिन नै छ ।

आफ्नो देश नभए तापनि धर्मको नाताले लुम्बिनीमा विदेशी पाहुनाहरूले राम्रो बनाइरहेको छ । यस बाहेक सरकारबाट भएका कामहरू त नगण्य नै छन् । हामीलाई अझैसम्म पनि याद छ कि सन् १९६७ मा तत्कालिन संयुक्त राष्ट्र संघका महासचिव उ थान्तले लुम्बिनीको दुरवस्था देखी आँशु भारेर गएका थिए र उनकै पहलमा लुम्बिनी आजको अवस्थामा पुगेको हो । यदि महासचिव मुनले मुक्तकण्ठले लुम्बिनी प्रशंसा गरे कै हो भने पनि हामीले गर्व गर्ने ठाता छैन । यसको सम्पूर्ण श्रेय पनि विदेशी शुभेच्छुक साथीहरूलाई जान्छ । के हामी त्यस्तो अवस्थामा छौ कि हामीले लुम्बिनीलाई केही पनि गर्न सक्दैनौ ? हामी त्यस्तो अशक्त र गरिब छौ जस्तो हामीलाई लाग्दैन ।

आफ्नो भविष्य, संविधान कोर्न लागिरहेका हामी नेपालीहरूले नया उन्नत नेपाल चाहिरहेका छौ । भूतमा जे भए पनि यसलाई सुधार्न सकिन्न, भविष्यत्को बारेमा केवल कल्पना मात्र गर्न सकिन्छ, तर वर्तमान अवस्थामा हामीले काम गर्न सक्छौ र यो हाम्रो हातमा छ । त्यसैले हाम्रो देशको सास्कृतिक सम्पदाको धरोहर लुम्बिनी बारेमा सोच विचार गर्नु आवश्यक छ । यसमा सचेत भई, सकारात्मक भई कार्ययोजना अगाडि बढाउनु पर्ने देखिन्छ । नेपाललाई विश्वसामु चिनाउने दुईवटा कुराहरू विश्वको सर्वोच्च शिखर सगरमाथा र एशियाका ज्योति भगवान बुद्धको जन्मस्थल लुम्बिनी । आफ्नो पहिचानका आधारलाई बलियो बनाओ, अब कुनै पनि ठूल-ठूला कुटनीतिज्ञहरू मात्र होइनन्, कोही पनि आफ्नो विदेशी साथीलाई लगी गर्वका साथ भन्न हामी सकौ- यो हाम्रो लुम्बिनी हो !

सम्यक दृष्टि र मिथ्या दृष्टि

वास्तवमा जुन जे जस्तो छ, त्यसलाई ठीक त्यही किसिमबाट देख्नु र बुझनुलाई सम्यक दृष्टि भनिन्छ भने यसको विपरित जुन वास्तवमा जे जस्तो छ त्यस्तै नदेखी र नबुझी अर्कै किसिमबाट देख्नु र बुझनुलाई मिथ्या दृष्टि भनिन्छ । सम्यक दृष्टिको अर्थ सही ठीक दृष्टि हो भने मिथ्या दृष्टिको अर्थ गलत बेठीक दृष्टि हो ।

केही उदाहरणहरू

१. विजयादशमीको दिनमा हामी कुभिण्डोलाई रावण वा महिषासुर दैत्य सम्फेर काट्छौं । उनीहरूलाई त भगवान राम र दुग्दिवीले उहिले नै मारिसकेको भनी कथामा लेखिएको छ । एक त कुभिण्डो दैत्य होइन एउटा फल हो । फेरी मारिसकेकोलाई हामीले सालसालै बर्षेनी मारि रहनु पनि आवश्यक छैन । फेरी निर्दोषी राँगा, हाँस, कुखुरा, बोकाहरूको बर्षेनी वली दिएर के हामी आफू भित्रका राग, द्वेष मोहादि विकारहरूको हनन् गर्दैछौं त ? अथवा कुन पुरुषार्थ गर्दैछौं ? मिथ्यादृष्टिको कारण हामी भ्रममा परिरहेका त होइनौं ?

२. बज्यैको दाँत दुखिरहेछ । यसको कारण हुनसक्छ दाँत फोहर भएर किटाणु लाग्नु वा दाँतको कापमा खाने कुरा सडेर किटाणुहरू लाग्नु वा दाँत बिगार्ने अम्ल पैदा हुनु । यसको ठीक कारण देखेर बुझेर उपचार गर्नु सही दृष्टिकोण अपनाएर काम गर्नु अर्थात् सम्यक दृष्टिमा लाग्नु हुन जान्छ ।

तर बज्यै सम्भनु हुन्छ यो दाँत दुखाई देउता रिसाएर भएको हो । अनि कसैलाई पैसा, किला, हठौडा लिएर दाँत दुखाईको देउता (वास्या: द्य) कहा गई पैसा टाँसिने गरी किला ठोकेर आउन पठाउनुहुन्छ । यो मिथ्या दृष्टि हो । कथंकदाचित दाँत दुखेको केही कम भयो भने देउताले कृपा गरेको सम्भनुहुन्छ ।

३. पृथ्वीबाट हेर्दाखेरी सूर्य एउटा ठूलो तेजिलो रोटी जस्तो देखिन्छ । एकजना कविले आफ्नो ग्रन्थमा एउटा कहानी लेख्नुहुन् कि एकजना महाबली बालकले एक पटक

■ डा. गणेश माली

सूर्यलाई निलेछ र चारैतिर अँध्यारो भएछ । अनि सबै मिलेर सो बालकलाई फकाई फुलाई गर्दा उकेली दिएछ र फेरी चारैतिर उज्योलो भएछ । यसरी वास्तविक सूर्य के हो थाहा नपाउँदा मिथ्या दृष्टि उत्पन्न हुनजान्छ ।

४. यो विश्व के हो ? कसरी चलिरहेछ ?

कसरी उत्पन्न भयो ? इत्यादि बारे ठीक ठीक ज्ञान नभैकन अन्दाजको भरमा यी सबै महाशक्तिशाली तत्वको काम हो भनी ठोकुवा गर्नु मिथ्यादृष्टि अपनाउनु हुन जान्छ, त्यस्तै हाम्रो शरीर तथा मन मणिक कसरी सञ्चालन भइरहेछ यसको ठीकठीक ज्ञान नराखी यो कुनै अनौठो शक्तिको अंशबाट सञ्चालित छ भनी ठोकुवा गर्नु पनि मिथ्यादृष्टि अपनाउनु हुनजान्छ ।

यकिन थाहा नभएको कुरालाई थाहा नभएकै भन्नुमा सञ्चाई हुन्छ । जस्तो कि अचेल बैज्ञानिकहरू विश्वको उत्पत्ति बारे थाहा पाउन प्रयोगहरू अनुसन्धानहरू गरी अध्ययन गर्दैछन् । किनकी उनीहरूलाई पनि थाहा छैन की वास्तवमा विश्वको उत्पत्ति कसरी भयो ?

मिथ्यादृष्टिको अभिन्न मित्र हो - अन्धविश्वास, अर्थात विना सोच समझ आँखा चिम्ली विश्वास गर्ने प्रवृत्ति । फलाना किताबमा वा शास्त्रमा लेखिएको छ भनेर पुरोहितले यसो भनेको छ भनेर ठूलाबडा वा नेताहरूले यसो भनेका छन् भनेर, बैज्ञानिकहरूले यसो भन्दून् भनेर, धेरैले यसरी नै मानी आएको छ भनेर, धेरैले मानिआएको व्यक्तिले भनेको भनेर, पहिले देखि यसरी चलिआएको नगरेमा अनिष्ट होला कि भनेर, विना सोच समझ, विना तर्क विचार, विना मानसिक विश्लेषण - आँखा चिम्लि विश्वास गर्ने प्रवृत्ति- यस्तै प्रवृत्तिहरू नै अन्धविश्वासको मूल हो । अभ कुनै व्यक्तिले यस्तोमा शंका गर्नेको नाश हुन्छ भनेकोले पनि डरले मान्ने प्रवृत्ति, अथवा यसो गरेमा यस्तो यस्तो फल लाभ हुन्छ भन्ने लोभले मान्ने प्रवृत्ति सबै अन्धविश्वासका मूल हुन् ।

केही उदाहरणहरू

१. परापर्वकालमा ताराहरू जमिन नजिक हुन्थे रे । एक दिन ऐटा बुढी (दैवी शक्तिबाली) ले बढार्ने बेलामा अलमल गरी दिएकोले भर्केर ...जा तिमीहरू टाढा गएर बस' भनी कुचोले हिर्काएर पठाइन् रे, तब ताराहरू जमिनबाट नभैटिने गरी अहिलेका ठाउँहरूमा पुगे रे ।

(उपरोक्त कुरा यस पंक्तिका लेखकले आफै बजैको मुखबाट सुनेको हो, सायद उनलाई पनि त्यस्तै उनकी बजैले भनेकी होलीन् । परम्परागत विश्वासको यौटा राम्रो उदाहरण ।

२. यस्तै दैवी चमत्कारका अनेकौं कथाहरू छन् जसमा मानिसहरू यस कारणले विश्वास गर्दैन कि तिनीहरू वास्तवमा सत्य हुन् । जातकका कथाहरू, ईसपका कथाहरू, ग्रीस र रोमका दन्त्यकथाहरू अरेबियन नाइथसका कथाहरू नेपालका लोककथाहरू आदिमा विश्वास गर्नेहरू अझै छन् ।

त्यसबेला जब बिजुली बत्ती थिएनन्, सूर्य अस्ताइसकेपछि न उदाएसम्म आध्यारो नै हुन्थ्यो । अनेक भूत प्रेतहरू किचकन्याहरू, बोक्सीहरू, ख्याकहरू बारे यस्ता कुराहरू चल्ये मानों कि तिनीहरू सत्य हुन्, आफै आँखाले धेरैले देखेका हुन्छन् ।

४. दूषित पानी र फिगांहरूले फैलाएर हैजाका किटाणुहरू सर्वान् । एकाताका शहरमा गाँउघररमा हैजा मच्चिएको थियो । त्यो वेला जब किटाणुहरू बारे कुनै ज्ञान थिएन, ऐटा अन्धविश्वास प्रचलित थियो कि हैजाकी देवी, राती हातमा बत्ती बालेर छम छम अवाज निकाल्दै गाँउशहर डुल्न हिडिछिन्, र उ जहा जहा जान्थिन् त्यस्को भोली पल्टै त्यहा हैजा मच्चिन्थ्यो । ती देवीलाई घुमीरहेकी मैले नै देखें भन्ने मानिसहरू पनि त्यसबेला थिए ।

५. विश्व पदार्थ र शक्तिद्वारा बनेको छ । दुवैको संघटन विघटन र कृया प्रतिकृयाबाट उत्पन्न शक्तिद्वारा कार्य कारण वश यो विश्व संचालित छ । यो वैज्ञानिक तथ्य जानकारीमा आउनु अघि ऐटा पराप्राकृतिक (न पदार्थ न शक्ति) अवर्णनीय तत्वको कल्पना गरिन्थ्यो जसद्वारा विश्व संचालित छ । यत्रो विश्वलाई संचालन गर्ने सो तत्वको अवर्णनीय शक्ति हुने नै भो । सो शक्तिबाट घटित अनेक चमत्कारी कथा कहानीहरूमा मानिसहरू विश्वास

गर्दै । जस्तै त्यस्को एक अंश हामीमा भएर हामी बाँचि रहेका छौं । मर्ने बेलामा ससंस्कार त्यो निस्केर जान्छ, र अर्को उपयुक्त गर्भस्थान खोजेर बस्न जान्छ । गर्भ कसरी रहन जाने हो त्यसबारे यथार्थ वैज्ञानिक ज्ञानको अभावले नै यस्ता विश्वासहरू बन्न गएको हो । यसेबाट अधिल्लो जन्मका गरिएका कर्महरूबाट पछिल्लो जन्म प्रभावित भई अगाडि बढ्दै जाने विश्वास प्रचलित भएर गएको हो । यसबाट एकातिर पूर्वजन्मको कर्मफलमा विश्वास गरी चित्त बुझाउने प्रवृत्ति उत्पन्न हुन जान्छ भने अर्को तिर यस जन्ममा राम्रो कर्म गर्ने प्रेरणा पनि मिल्दछ । यी दुई द्वन्द्वात्मक विचार बीच मानिसहरू चक्कर काट्न थाल्छन् ।

६. मृत्यु पछि पूर्वजहरू कतै (स्वर्ग, नरकादि ठाउँमा) यहा कै रूप, (इन्द्रिय, शरीर) लिएर रहन जान्छन् र उनका सन्तानहरूले पुण्यकर्म गरी पुरोहितलाई दान दिएको वस्तुहरू उनीहरूलाई प्राप्त हुन्छ र उनीहरू सुखपूर्वक बस्थन् भन्ने अन्धविश्वास र यी काम पनि छोरोले नै गर्नुपर्दछ भन्ने अन्धविश्वासले गर्दा समाजमा अनावश्यक समस्या उत्पन्न हुन गईरहेको छ ।

यो विश्वास फेरी मृत्युपरान्त जुनी फेर्ने र कर्म अनुसार अर्को जन्म (कुनै पनि योनीमा) लिने भने अन्धविश्वाससित बाभिन्न्य ।

७. यस्तै नै शरीरलाई नै आफू देख्नु र शरीर मरेपछि आफू नष्ट हुन्छ भनी विश्वास गर्नु वा शरीर ऐटा हो आफू भन्ने अर्कै हो भनी विश्वास गर्नु दुवै शरीरमा आफू भन्ने कोही छ भन्ने अन्धविश्वासबाट पैदा भएका अवधारणाहरू हुन्न ।

८. अनात्म (आफू र आफ्नो केही छैन), अनित्य (नित्य-सदा रहने केही पनि छैन), तथा दुःख (सुख भन्ने वास्तवमा केहीमा पनि छैन),

यी तीन यथार्थतालाई नबुझनुबाट पनि अनेक प्रकारका मिथ्यादृष्टिहरू उत्पन्न हुन गई भ्रमपूर्ण जिन्दगी जिउन पर्ने हुनजान्छ ।

अस्थिपञ्चर, मांशपेशी, रक्तसंचार, पाचन तथा निष्कासन, श्वास-प्रश्वास, स्नायु तथा मस्तिष्क, प्रजनन र ग्रन्थीहरू – यी आठ वटा प्रणालीहरूको संयुक्त क्रियास्वरूप प्रकृतिका परिवर्तनका नियमहरू बमोजिम स्वसञ्चालित

शरीररुपी यन्त्रमा ...म आफू' भन्ने कोही छैन, यो केवल व्यवहारको लागि दिइने नाम मात्र हो भनी प्रष्ट देख्न नसक्नु पनि मिथ्यादृष्टि हो ।

त्यस्तै संसारका अनित्य वस्तुहरू, रूपहरूलाई नित्य सम्भन्न दुःखपूर्ण परिवर्तनशील शरीर तथा मनलाई आनन्द स्वरूप सम्भन्न पनि मिथ्यादृष्टि नै हो । जबकि दुःखलाई ठीकसँग देख्नु, दुःखको कारणलाई ठीकसँग बुझ्नु र दुःख हटाउन के गर्नुपर्छ सो बारे यथार्थपरक दृष्टि उत्पन्न हुनु सम्यक दृष्टि हो ।

ठीकसँग जिउन, विना कुनै भ्रम संसारलाई जस्तो छ त्यस्तै देख्नु र बुझ्नु सम्यक दृष्टि (ठीक सँग देख्नु बुझ्नु) अत्यावश्यक छ र केवल यो पढेर सुनेर मात्र जान्न सकिन्न । यसको लागि शान्त मानसपटलमा संसारको यथार्थ स्वभावलाई प्रष्ट सफा ऐनाले भै भल्काउने प्रज्ञा चक्षु चाहिन्छ, जुन तब खुल्छ जब शीलद्वारा चित्त समाधिस्थ हुन्छ, चञ्चल हुदैन । यस कारण दैनिक जीवनमा शील वा सदाचरणको, नैतिक व्यवहारको अत्यन्त महत्व हुन्छ ।

भगवान बुद्धको शील, समाधि र प्रज्ञाको बाटो (आर्य अष्टाङ्गिक मार्ग) सम्यक दृष्टि प्राप्त गर्नका लागि अद्वितीय, अनुपम, अत्युत्तम छ, यो तथ्य अनुभवबाट मात्र थाहा हुन्छ । समाधिको एक महत्वपूर्ण अंश विपश्यना ध्यान-भावना पनि हो । तर यो ख्याल राख्न जस्ती छ की शील विना न समाधि हुन सकदछ न विपश्यना । दुशील जीवनमा प्रज्ञा कहिल्यै पनि उत्पन्न हुन सक्दैन । प्रज्ञाको ज्योतिमा मात्रै सम्यक दृष्टि प्राप्त गर्न सक्छौं र मिथ्यादृष्टिबाट बच्न सक्छौं । यसरी सम्यक दृष्टि युक्त भई बाच्ने सार्वथ्य हामी मानव जातिमा हुँदाहुँदै पनि मिथ्यादृष्टि तथा अन्धविश्वासहरूमा भुलिरहेर जिन्दगी बर्बाद गरिरहनु ठूलो दुभाग्यपूर्ण गलती भैरहेको छ । ●

टाढा टाडासम्म पुग्न सक्ने, एकलै हिड्ने, विना शरीरको गुफामा बस्ने चित्तलाई वशमा राख्न सक्ने व्यक्ति मारको बन्धनबाट मुक्त हुन्छ ॥

—धम्मपद

Gateway to your Dream Holidays

Destination Covered:

Thailand	Myanmar	Europe
Singapore	Cambodia	USA
Malaysia	Srilanka	Australia
China	Nepal	New Zealand
		etc....

For more information contact us:

LALIT mandap
Travels & Tours (P) Ltd.

Harihar Bhawan, Pulchowk, Lalitpur; Ph: 5546526/5537223; Email: lmc@wlink.com.np; URL: www.lalitmandap.com.np

पूर्नजागरणको बौद्ध उद्बोधन

ये धम्मा हेतुप्पभवा, तेस हेतु तथागतो आह ।
तेसं च यो निरोधो, एवंवादी महासमणोऽति ॥

उपरोक्त पालि गाथा बुद्ध धर्मको सार हो । भगवान बुद्धको सागररुपी सम्पूर्ण दार्शनिक शिक्षा यही दुई श्लोकरुपी सागरमा अटाइएको छ । यो उद्गार हो भगवान बुद्धका प्रथम शिष्यहरू मध्येका कान्दो शिष्य भिक्षु अश्वजीतको । यस श्लोकको अर्थ हुन्छ- सबै धर्मको उत्पन्न कुनै न कुनै हेतुद्वारा नै हुन्छ र जे कुरा जुन हेतुको कारणले उत्पन्न हुन्छ । उसको पनि हेतु तथागतले बताउनु भएको छ । अनि यसको निरोध कसरी भइन्छ वा गर्न सकिन्छ भन्ने उपाय पनि बताउनु भएको छ उहाँले । यस्तो कार्य (कारणवादी) हुनुहुन्छ महाश्रमण गौतम बुद्ध ।

आज यहा म लोकुत्तर धर्मको चर्चा गर्न चाहन्न न त बुद्धको थारूहरूसागको के कस्तो सम्बन्ध छ को चर्चा गर्न नै । यो इतिहास पर्याप्त मात्रामा लेखी सकेका छन् । तर थारूहरूको दूरावस्था किन भएको हो र कसरी पुनः आत्मगौरव प्राप्त गर्न सकिन्छ र भगवानको शिक्षा के कस्तो सान्दर्भिक छ र यसले हाम्रो उन्नति र मुक्तिको लागि कस्तो भूमिका खेलन सक्छ भन्ने बारे छोटकरीमा चर्चा गर्न चाहन्छु ।

तथागत बुद्धले भन्नुभएको छ, यो संसार अविद्या रुपी बदलले ढाकेको छ । यो अन्धकार विद्या वा प्रज्ञाले मात्र हट्टन सक्छ । प्रज्ञाको विकास तब मात्र हुनसक्छ जब समाधिको विकास हुन्छ, र समाधि शीलको आधारशीला विना प्रतिष्ठित हुन सक्दैन । प्रज्ञा भनेको प्रकाश हो । प्रज्ञाले वस्तुपरक रुपमा वस्तुस्थितिको पहिचान गराउँछ । प्रज्ञाको विकास भए पछि सारलाई असार र असारलाई सार हेर्ने भिथ्यादृष्टिको विनाश भएर जान्छ । यस विद्याले सबै बन्धनबाट मुक्त गरी दिनसक्छ । त्यसैले साः विद्या या विमुक्तये भनिएको छ ।

भगवान बुद्धको शिक्षा विचारधाराको स्रोत मात्र होइन बरु गवेषण (अन्वेषण) गर्ने र उपचार गर्ने पद्धति पनि हो । उहाँको यो उपचारमूलक शिक्षा मात्र अध्यात्मिक जगत्मा आरूढित छैन । बरु सबै खाले समस्याहरूको लागि त्यति नै उपचारोपयोगी छ । वास्तवमा दुःख छ, दुःखको कारण छ, दुःखको निवारण छ र दुःखको निवारण गर्ने आर्य अष्टाङ्गिक मार्ग हो भन्ने चार चरणीय आर्योपचार विधि सार्वलौकिक, सार्वकालीक, सार्वग्राही छ ।

अज्ञानीहरूले भन्नुन् तथागत त दुःखवादी हुन्, निराशावादी

■ भिक्षु अशोककीर्ति

हुन् । तर चर्तुआर्यसत्यको परियोजनाले गर्दा हामी सहजै अनुमान र अनुभव गर्दछौं कि उहा त विश्लेषणवादी हुनुहुन्थ्यो । त्यसैले शास्त्रमा उहाँलाई नमो तस्स विभज्जवादी तथागतस्स भनी अर्चणा गरिएको छ । अतः मेरो नजरमा उहा संसारको शान्तिको अग्रदूत त हुनुहुन्थ्य नै र प्रथम मानवतावादी मानवशास्त्री पनि । जसरी एउटा मेडीकल डाक्टरले पहिले रोगीको समस्या के हो भन्ने पहिचान गर्दछ,

यसको कारण खोज्दछ, अनि यो रोग निदान हुन सक्छ कि सबैदैन भन्ने ठम्याउछ र तत्पश्चात रोग निदान गर्न सक्ने पथपरहेज र औषधिमूलोको व्यवस्थापन गर्दछ, त्यसै गरी भगवान बुद्धले पनि समस्या समाधान गर्ने विधि र प्रविधिको अनुशीलन र व्यवस्थापन गर्नुभएको छ । शीलाचरण भनेको पथपरहेज हो, समाधि र प्रज्ञा भनेको औषधि एवं मैत्री, करुणा, मुदिता, र उपेक्षा इम्युनिटि बढाउने टोटका हुन् । त्यसैले भगवान बुद्धलाई भैषज्यगुरुको उपमा दिइएको छ ।

वास्तवमा समस्याको पहिचान गर्नु समस्या समाधानको प्रथम चरण हो । गैरधर्मीहरू भन्नुन् मानवको दुःख मानवको समस्या होइन, यहा सुख पनि त छ । उनीहरूको अनुसार मानवको मूल समस्या त आत्माको परमात्मासँगको मिलनको समस्या नै हो । परन्तु भगवान बुद्धको अनुसार दुःख अवश्य पनि आर्यसत्य हो । दुःख एउटा प्रत्यक्ष समस्या हो । फेरि समस्या पनि त स्वयम् नै दुःख हो । दुःखलाई मोटामोटी दुई भागमा बाँडन सकिन्छ : अध्यात्मिक र भौतिक, अर्को परिप्रेक्षमा भन्नुपर्दा, प्राकृतिक र कृत्रिम ! जन्मनु, बुढो हुनु, रोगी हुनु र मर्नु प्राकृतिक हो । चाहेको कुरा प्राप्त गर्न नसक्नु र नचाहेको कुरा प्राप्त हुनु पनि दुःख नै हो । प्रियजनसँगको विछोड र अप्रियजनसँगको मिलन पनि दुःख नै हो । मानव र मानवबीचको मानवोचित सम्बन्धको अभाव जसले यति धेरै मानसिक, समाजिक, राजनैतिक, आर्थिक, सांस्कृतिक आदि समस्या ल्याएको छ, सबैका सबै मानवद्वारा निर्मित नै हुन् । वास्तवमा जब एउटा शिशु जन्मन्छ, उसले फगत दुध खोज्छ, ईश्वरसँगको मिलन होइन । दुधको प्राप्ति धेरै धेरै कुराहरूमा निर्भर हुन्छ । यथा (आमाको स्वास्थ्य स्थिति, आमाको वात्सल्यता, आमाको आर्थिक अवस्था, आमाको सामाजिक र राजनैतिक अवस्थादि र सबै यी अवस्थाहरू एक अर्कामा अन्योयाश्रित र जेलिएका छन् । अतः हामीले स्वीकारनै पर्ने हुन्छ

कि दुःख नै मानवको प्रथम र प्रत्यक्ष समस्या हो ।

यी दुःखका कारण के हुन् त ? गैरधर्मीहरू भन्न्हन् यस संसारको रचयिता, पालनकर्ता, र संहारकर्ता ईश्वर नै हुन् । अतः संसारमा जे-जति भझरहेको छ, ईश्वरको इच्छा नै हो । ईश्वरको इच्छा विना यहां पात पनि हल्न सक्दैन । ईश्वर नै सबै कारणको आदि कारण हो । तर प्रश्न उठ्छ, तथाकथित ईश्वरले दुःख नै किन सिर्जना गरेको हो ? के ईश्वर कुर छ ? वास्तवमा यो नितान्त वादविवादको कुरा हो । जेहोस् भगवान भन्नुहुन्छ, सबै दुःखको कारण अविद्या र तृष्णा हो । यसमा ईश्वरको कुनै भूमिका छैन । अभ उहाले त दीघ निकायको तेब्ज सुत्तमा ईश्वरको अस्तित्व माथि नै शंका गर्नु भएको छ । दुःखको प्रथम कारण अविद्या नै हो, अज्ञानता नै हो र दोश्रो कारण तृष्णा हो । तृष्णालाई पालिभाषामा तण्हा भनिन्छ र यसले धेरै कुराको अर्थ दिन्छ जस्तै काम तप्हा, भव तप्हा र विभव तप्हा ।

के यी दुःखहरूबाट मानव जाति सदाको लागि मुक्त हुन सक्छ त ? भगवान् बुद्ध बढो आशावादी हुनुहुन्छ । भगवान् भन्नुहुन्छ जसरी रात परेपछि दिन आउँछ, शारद् पछि गृष्म आउँछ । त्यसरी नै दुःख पछि सुख अवश्य पनि आउनेछ । तर के पनि सम्भनु पर्ने हुन्छ भने लौकिक सुख भनेको क्षणिक हुन्छ । जसरी रात पछि दिन आउँछ भने फेरि रात नै आउँछ, शारद् पछि गृष्म त आउँछ तर धेरै दिन टिक्कैन र पुनः शारद् नै आउँछ । लोकको स्वभाव नै उत्पत्ति, स्थिति र च्यूति हो । लोकमा बन्ने र बिग्रने प्रक्रिया चली नै रहने छ । अतः यो चक्रीय लौकिक घटनाको बन्धनलाई तोडेर लोकुत्तर मुक्तिको बाटो त खोज्नु पर्ने नै हन्छ ।

के यस्तो बाटो छ त ? भगवान भन्नुहन्द्ध अवश्य पनि छ ।
 यो यस्तो मार्ग हो जुन यस लोक भएर तै हामीलाई लोकुत्तर धर्म
 निर्वाणमा पुच्चाउँछ । भन्नुको अर्थ यस लोकलाई नसुधारीकन
 लोकुत्तर धर्मको त के कुरा परलौकिक धर्म पनि हासिल गर्न
 सकिन्न । त्यसो भए के हो त त्यस्तो भन्चाङ्ग जस्को एक छेउ त
 यमलोकमा अड्केको छ तर टुप्पो चाहीं लोकुत्तरमा पुरेको छ ?
 त्यो भन्चाङ्ग हो सम्यक दृष्टि, सम्यक संकल्प, सम्यक व्यायाम,
 सम्यक स्मृति, सम्यक वचन, सम्यक कर्मान्त, सम्यक आजीव, र
 सम्यक समाधि जस्ता आठ खुड्किला भएका आर्य आण्टिङ्कि
 मार्ग ।

तर एकै क्षण हामीहरू थारुहरूको दयनीय अवस्था र यसबाट निकास बारे विचार गराँ। थारुहरूका समस्याहरू क्यौं छन्। थारुहरू अनेकौं मनावैज्ञानिक, सामाजिक, राजनैतिक, आर्थिक धार्मिक आदिको समस्याले गाजिएका छन्। यी सबै

समस्याको मूल समस्या के हो त ? मेरो विचारमा त मूल जरो समस्या त मनोविज्ञान सम्बन्धी नै हो । भगवान भन्नुहुन्छ, मनोपुब्बज्ञा धर्मा, मनोसेष्टा मनोमया अर्थात् जुन सुकै काममा पनि अगुवा हुने मनको धर्म हो र मन नै मुख्य हो र सबै कुरा मनोमय नै छ । यसैले शास्ताले मनलाई निर्मलीकरण गर्नु, कुशाग्र भै तीक्ष्ण बनाउनु (खिप्पपञ्चो हुनु) र फितलो मनलाई दृढ निश्चयी बनाउदै लानु भनी निर्देशन दिइएको छ । संवेग र चेतना मनोविज्ञानको विशुद्ध प्रतिफल हुन् । जागरण र विवेक नै कुनै पनि व्यक्ति, जाति वा समूहको उन्नतिको प्रथम सोपान हो । सम्यक दृष्टि, सम्यक संकल्प, सम्यक व्यायाम, र सम्यक स्मृति मनोविज्ञानसँग नै सम्बन्धित छन् ।

थारूहरूको अवनतिको कारण मानवीय हो । कुनै ईश्वरको कोप होइन भन्ने कुरा सम्यक दृष्टिको दृष्टान्त हो भनी बुझनुपर्दछ । भगवानको अनुसार पर्यावरणीय दृष्टिले सम्पूर्ण मानव जाति, अन्य जीवजन्तु वा भनौ सम्पूर्ण चरअचर जगत एक अर्कासँग अदृश्य रूपमा बाँधिएको छ । यसलाई आधुनिक विज्ञानको यूनीफाइड र स्ट्रीड्र थ्योरीको परिपक्ष्यमा देखन सकिन्छ । थारूको नियतिको इतिहास नेपाल र नेपालीको समग्रतासँग जोडिएको छ । राजसत्तामा थारूको पहुँच बिस्तारै बिस्तारै ह्वास हुँदै जान, थारूको पहिचान र उनको जमीन र अन्य प्राकृतिक स्रोत माथिको परम्परागत अधिकार कमशः विलोप हुँदै जानु र कैयौं थारूहरू कमैयामा परिणत हुनु आदि सबैको कारण थारू र गैरथारूहरू एवं सरकार बीचको राजनैतिक सम्बन्धमा निहित हुनुपर्दछ । भगवान भन्नुहुन्छ मानव आफ्नो समस्याको कारण आफै हो र यस समस्याको हल पनि आफै हो । यही नै सम्यक दृष्टि हनुपर्दछ ।

संसार सदा परिवर्तनशील छ । संसारका ठूलठूला सभ्यताहरूका सर्जक जातिको अस्तित्व विनाश भएर गएका छन् । कहा गए मिश्रका पिरामिड बनाउने फराहोका सन्तानहरू ? कहा छन्, असिरीया, बेबिलोनिया, अनातोलिया, हिति, र मितानी जस्ता भव्य र उन्नत सभ्यताका सर्जकका सन्तानहरू ? यूनानका ज्ञान र दर्शनिका पीठहरूका शैल स्तम्भहरू धुल धुसरित भएको पाएका छौं । कहा गए रोमका सप्ताटहरूका सन्तानहरू ? वास्तवमा एक ताका यूरोपको जंगल र पहाडमा पशुपालन गर्ने अर्धसभ्य जातिको अभ्यूदय भएको धेरै भएको छैन । आज पतनको गतिमा पुरेको थारूका पुर्खाहरू बुद्धत्व र शान्तिका अधिनायक थिए भन्ने कुरा कर्ति पनि अपत्यारिलो छैन । के थाहा कि नौ हजार वर्ष अधि थार मरुभूमिमा मेर्हगञ्ज जस्तो भव्य सभ्यता खडा गर्ने प्रोटोऐशिएन प्रजाति जस्लाई पछि वैदिक आर्यहरूले सिन्धुद्घाटी सभ्यताको अतिक्रमण कालमा कष्णात्वक अपन्नश

मृधावाचा, अब्रत र अक्रु भन्ने गर्थे उनैका सन्तान आजका थारु हुन् । जे होस् उत्थान र पतन सैंधै चलिरहने प्रक्रिया हो । युरोपेली सम्राज्यवादको चक्रकीमा पिसिएका चिनीयाहँरु र भारतीयहरु पुनः आफ्नो प्रतिष्ठा प्राप्तिमा लागेका छन् र सफल पनि भैरहेका छन् । एकताका मिश्रका फराहोका पिरामिड तयार गर्ने दासहरु र नाजीवादका दैत्यहरुबाट नरसंहार गरिएका यहुदीका सन्तानहरुले कति वैज्ञानिक, दार्शनिक, कलाकार र चिन्तकहरु जन्माई सके । अतः सम्यक संकल्प नै उन्नतिको मूल मन्त्र हो । थारुहरुले पनि भीषण संकल्प लिएर उन्नतिको बाटोमा लम्कनु पर्छ ।

पक्का इरादा पछि कडा मिहनेतको खाचो पर्छ । शीप, कौशल र तीक्ष्णता सहितको सतत् प्रयासलाई नै सम्यक व्याम भनिन्छ । वीर्य र उत्साहले अन्तरिक्षको पल्लो पारसम्म पुरन सकेको छ मानव । थारुहरुले पनि गुमेको प्रतिष्ठा पुनः प्राप्त गर्न सक्छ । चाहिएको छ त फगत सम्यक स्मृति । सम्यक स्मृति भनेको गर्नु पर्ने कर्मको उद्देश्य जान्नु हो । यो कर्म कसरी पूरा गर्न सकिन्छ भन्ने जान्नु हो । कर्ममा लीन हुन सक्ने क्षमताको विकास गर्नु हो र निष्काम भावले कर्म पूरा गरिनु पर्छ भन्ने हो । संसारमा लाभ—हानी, मान—अपमान, यश—अपयश र सुख—दुःख जस्ता अष्टलोक धर्मको परवाह नगरी आफ्नो लोक हितकारी मिशनमा

हार्दिक अनित्यस्मरण

बु दिं
१९९२/४/२०

मदुगु दिं
२०६५/४/३२

जिमीं प्रातः स्मरणीय ज्ञाती शुकुलमाया मानन्धर
या असमायिक मदुगुलिं वसपोलयात सुगति व
निर्वाणया कामना यानाच्चना ।

किजापिं:-	भौपिं:-
मखंलाल मानन्धर	अष्टमाया मानन्धर
नाराप्रसाद मानन्धर	रत्नदेवी मानन्धर
आईत मानन्धर	गणेशमाया मानन्धर
बुद्धकाजी मानन्धर	न्हुच्छेमाया मानन्धर
छ्य- प्रदीप मानन्धर	न्हुच्छेलक्ष्मी मानन्धर

सतत् रूपमा लागि रहनुपर्द्धे । आजको लगानीको हानी भोली लाभ दिने छ । आज अपमान गर्ने भिड भोलि मान गर्ने प्रशंसक बन्ने छन् । आजको इतिहास अपयश दिए पनि भोलिको इतिहासले यशको दोसल्ला ओढाउने छ र आजका सारा दुःखहरु भोलि अवर्णनीय सुखको अनुभूति दिनेछ । तर महत्वपूर्ण त के हो भने लोकहितकारी कर्मको सतत् प्रयास ।

अतः सारा थारु समुदायमा सम्यक दृष्टि, सम्यक संकल्प, सम्यक व्याम र सम्यक स्मृतिको लहर चलोस् । पूर्नजागरणको यो बौद्ध उद्बोधन सफल होस् । यी सबै मार्गहरु पुनुरुत्थानका पूर्वाधार बनोस् । हाम्रो समाज पनि विश्वको समानान्तरमा उन्नति गर्दै शान्ति स्वस्ति र आत्मगौरवको अनुभूति प्राप्त गरोस् । यही कामना गरौ ।

भवतु सब्ब मंगलम् । सबैको कल्याण होस् ।

बिभिन्न विहारमा भएका कठिन महोत्सवहरु

कार्तिक १ गते: श्रीघः विहार, नघल

२गते: शाक्यसिंह विहार, थैना, पाटन

३गते: बौद्धजन विहार, सुनाकोठी

४गते: सुमंगल विहार, लुखुसी

५गते: शुभमंगल विहार, थानकोट/पद्मसुगन्ध विहार, मजिपात

आगते: वेलुवनाराम विहार, थेचो, यल

८गते: चतुब्रम्हा विहार, मातातीर्थ

९गते: विश्वशान्ति विहार, मीनभवन/श्रीकीर्ति विहार, कीर्तिपूर/मणिमण्डप विहार, पटको पाटन

१०गते अन्तराष्ट्रिय बौद्ध भावना केन्द्र, शंखमूल

११गते कुटी विहार, कोटेश्वर

१५गते: संघाराम विहार, धल्लको

१६गते: ध्यानकुटी विहार, बनेपा

१७गते: जेतवन विहार, थानकोट/बौद्ध समकृत विहार, भक्तपुर

१८गते: बोधिचर्या विहार, बनेपा

१९गते: धर्मचक्र विहार, बागबजार

२०गते: बुद्धभूमि विहार, टोखा:

२१गते: गणमहाविहार, गणमहा

२२गते: आनन्दकुटी विहार, स्वयम्भू

२३गते: पूर्वाराम विहार, धुलिखेल/शान्तिवन, गोदावरी

२४गते: सिद्धिमंगल विहार, सिद्धिपूर, थसि

२५गते: यम्प विहार, ललितपुर

२६गते: आनन्द भूवन विहार, भूइखेल

२७गते: प्रणिधिपूर्ण विहार, बलम्बु/पाटी विहार, ठिमी

भिक्षु आनन्द

लेखक :- गणेगम सरणंकर महानायक महास्थविर

१. भिक्षु आनन्द उपस्थापक पदमा कार्यरत हुन्छ ।

भिक्षु आनन्द समय-समयमा, बेलाबेलामा, पुनः पुनः तथागत गौतमबुद्धलाई उपस्थान गर्नुभए तापनि स्थायी रूपमा त्यस पदमा आसीन भएपछि अक्षरशः त्यस कार्यभार शिरोपर गरी सम्हाल्नुभएको थियो । लाखौं कल्पसंख्य पारमी धर्म पूरा गरी प्राप्त गर्नुभएको यस श्रेष्ठ पदका सारा कार्यभारहरू यथेष्ट रूपमा पूरा गर्नुभएको थियो । तथागत गौतमबुद्धलाई चीसोपानीको आवश्यक भएमा चीसोपानी, तातोपानीको आवश्यक भएमा तातोपानी र मनतातो पानीको आवश्यक भएमा मनतातो पानी तयार गरी चढाउनुहन्थ्यो । तथागत गौतमबुद्ध विहार गर्नुभएको गन्धकुटीमा संधै साँझ, बिहान सफासुग्राह गरी अत्यन्त पवित्र गरी राख्नुहन्थ्यो । फलानो वस्तु ल्याई दिनु भनी भन्नुपर्ने अवस्था (मौका) बुद्धलाई कदापि दिनुभएको थिएन । “आनन्द” भनी दुईचोटी डाक्नुपर्ने अवस्था कहिले पनि शृजना गर्नुभएको थिएन । तथागत गौतमबुद्धको अनुभव, क्रियाकलाप र जीवनशैलीसम्बन्धी यथोचित ज्ञानका साथ कार्यइष्ट गर्नुभयो । प्रत्येक दिन दिवारात्री नाना प्रकारका व्यक्तिहरू तथागत गौतमबुद्धलाई भेट्न आउँथ्यो । ती मध्ये राजा, महाराजा, साहुमहाजनहरू, मन्त्री-महामन्त्री, त्रिवेद पारंगत भएका ब्राह्मणहरू अनेक प्रकारका ऋषि, तपस्वीहरू, राजमाता, राजकुमार, राजकुमारी, दुःखी, दरिद्रहरू, पक्षविपक्ष तथा बुद्धश्रावक इत्यादिहरू थिए । त्यसमध्ये पनि धेरै जसोलाई पहिले बुद्धले भेट्न वा देख्नुभएको थिएन । तथागत गौतमबुद्धलाई तकलिफ नहुने तथा नठाक्ने गरी अतिथिहरूको आशा, इच्छाआकांक्षा निष्फल नहुने गरी भिक्षु आनन्दले आफ्ना अतिथिहरूलाई तथागत गौतमबुद्ध भेट्ने समय यथोचित तरिकाले सम्पन्न गर्नुहन्थ्यो । यसको लागि वहाँले आगत पतिपत्ति (लाइन राख्ने क्रम) हो वा अन्य क्रम हो भन्ने कुरा करै उल्लेख भएको छैन । जसो भए तापनि तथागत

■ भिक्षु पञ्जामूर्ति

अनुवादक

गौतमबुद्धलाई भेट्न नसकेमा भिक्षु आनन्दलाई भेटी कुशलवार्ता गर्न पाएकोमा पनि धेरै जसो अतिथिहरू आफूलाई भाग्यशाली ठान्दथे । धेरै जसोले भिक्षु आनन्दलाई भेट्न पाएकोमा पनि सन्तोष व्यक्त गर्दथे । तथागत गौतमबुद्धको आरामलाई बाधा अड्चन नपुऱ्याउनुका साथै अन्य अतिथिहरूको मन पनि जित्नुभएको थियो भिक्षु आनन्दले । रात्रीभरि नै मसाल बालेर नौ (९) चोटी गन्धकुटीको वरिपरि हिँडुल गर्दै अत्यन्त श्रद्धाले युक्त भई इमान्दार चौकीदारले जस्तै तथागत गौतमबुद्धलाई सुरक्षा गर्नुभएको थियो । त्यस प्रकारका आश्चर्ययुक्त इमान्दारीपूर्ण सुरक्षा व्यक्तिले व्यक्तिलाई, सेवकले मालिकलाई, शिष्यले आचार्यलाई गरिएको प्रमाण अन्यत्र मानव इतिहासमा कैतै पनि उल्लेख भएको पाइँदैन । भिक्षु आनन्दले बुद्धको श्रेष्ठत्वबाट अनैतिक रूपमा तथा अनावश्यक रूपमा फाइदा तथा लाभ लिने कार्य कदापि गर्नुभएको थिएन । त्यस श्रेष्ठत्व, नेतृत्वबाट आफूमा कहिले पनि अहंकारस्वभाव देखाउनुभएको थिएन । ठूल-ठूला मान्द्येहरूको सत्संगत गर्नेहरूलाई, तिनीहरूसँग उठबस् गर्ने व्यक्तिहरूको निमित्त भिक्षु आनन्दको सुवच्चभाव, कोमल स्वभाव र स्वामीप्रतिको गौरव स्वभावले हामीलाई राम्रो शिक्षा प्रदान गर्दछ ।

२. भिक्षु आनन्द पाँचवटा कारणले अग्रस्थान प्राप्त गर्दछ ।

“एतदगां भिक्खवे, मम सावकानं भिक्खुनं बहुस्सुता नं यदिदं आनन्दो, सतिमन्ता नं यदिदं आनन्दो, गतिमन्ता नं यदिदं आनन्दो, धितिमन्ता नं यदिदं आनन्दो, उपत्थाकानं यदिदं आनन्दो ।”

भिक्षु हो ! मेरा श्रावक भिक्षुहरू माझमा, बहुश्रुत भिक्षुहरूको अग्रस्थानमा भिक्षु आनन्द हुन् । स्मृति सम्पन्न भिक्षुहरूको माझमा, ज्ञानगति भएका भिक्षुहरूको माझमा, धूताङ्गले सम्पन्न भएका भिक्षुहरूको माझमा, उपस्थान गर्ने भिक्षुहरूको माझमा भिक्षु आनन्द अग्रस्थानमा छ ।

(अंगुत्तर निकाय एतमग पालि)

एकदिन गोपक मोगगल्लान ब्राह्मण भिक्षु आनन्दकहाँ गएर “आयुष्मान् आनन्द स्थविर ! तपाईं यस तथागत गौतमबुद्धको शासनमा बहुश्रुत भनी प्रख्यात हुनुहुन्छ । त्यसरी प्रख्यात हुन तथागत गौतमबुद्धले तपाईंलाई के कति धर्मदिशना गर्नुभएको थियो ? तपाईंले के कति धर्म अभ्यास (वृद्धि) गर्नुभयो ?” भनी प्रश्न गच्यो । त्यसबेला भिक्षु आनन्दले जवाफ दिई भन्नुभयो -

“द्वासीतिं बुद्धतो गणिह - द्वे सहस्सानि भिक्खुनो
चतुरासीति सहस्सानि - ये मे धम्मा पवत्तीनो ॥”

ब्राह्मण ! मैले शास्ताबाट
धर्मस्कन्ध बयासीहजार र
सारिपुत्र आदि
महास्थविरहरूबाट धर्मस्कन्ध
दुईहजार अध्ययन गरें ।
चौरासीहजार धर्मस्कन्ध मलाई
प्रगुण छ भनी भन्नुभयो ।

त्यस्तै श्रावक भाषितबाट
प्रगुण तथा अभ्यास
गराउनुभएका दुईहजार
धर्मस्कन्धबाट सारिपुत्र सूत्र र
आनन्द सूत्र तीनवटा असम, सुभ,
बाहितिक, सेख, अडकनागर,
गोपकमोगल्लान,
अञ्जतितिथ्य, भूमिज, निदान,
भद्रजि, निघण्ठ आदि सूत्रहरू र
दसधम्मादि नानानुसन्धि
सूत्रहरूमा अनेक अनुसन्धिहरू
र थेर गाथाका अनेक गाथाहरू
र आनन्द स्थविरपादान इत्यादि सबै सूत्रहरू आनन्द स्थविरले
नै देशना गर्नुभएको थियो । यसरी धर्म भाण्डागारीक
पदमा बसेर धर्म अध्ययन गर्नुभई सम्झी राख्नुभएको हुनाले
साथै देशना गर्नुभएको हुनाले पनि वहाँ बहुश्रुतहरूमध्ये
अग्र हुनुहुन्छ भनी बूनुपर्छ ।

भिक्षु आनन्द स्थविर स्मृति सम्पन्न हुनुभएका
भिक्षुहरूमध्ये कसरी अग्र हुनुभएको थियो ? भने स्मृति

सम्पन्न हुनुभएका अन्य भिक्षुहरू भए तापनि भिक्षु आनन्दसँग समान हुनुभएका अन्य भिक्षुहरू हुनुहुन्नथ्यो । वहाँ देशना गरिएका धर्मस्कन्ध स्वर्ण भाजनमा खन्याइएको सिंहतेल जस्तै एकथोपा पनि घटिबढी नहुने गरी धारण गर्ने हुनाले बहाँलाई बुद्ध वचन अध्ययन गरेर धारण गरी लिनुमा स्मरणशक्ति अन्य श्रावक भिक्षुहरूलाई भन्दा अत्यन्त उच्च थियो । त्यो त्यसरी नै ।

यस आनन्द महास्थविर पूर्वसञ्चय गर्नुभएका पुण्यसम्पत्तिले युक्त हुनुभई आचार्यको सन्मुख अध्ययन गर्नु, श्रवण, प्रतिप्रश्न तथा धारण (सम्झी राख्नसक्ने)

गर्नसक्ने जस्ता गुणले परिशुद्ध तथा परिपूर्ण हुनुभएको हुनाले र श्रोतापन्न भावले, बहुश्रुतभाव इत्यादि चारवटा कारणले सुसम्पन्न हुनुभएको हुनाले, अथंगम्भीरता, धर्मगम्भीरता, देशनागम्भीरता र प्रतिवेधगम्भीरता आदि चार प्रकारले गम्भीर भएका धर्म प्रष्ट रूपमा बोध गरी लिनुभएको थियो ।

वहाँ धार्मिक सम्पत्ति, अवबोध गर्नसक्ने सम्पत्ति, पूर्वसञ्चित पुण्यसम्पत्ति, यथास्थानमा प्रतिप्रश्न गर्नसक्ने सम्पत्ति,

तित्थवाससम्पदा, योनिसो मनसिकारसम्पदा, बुद्धोपनिस्यसम्पदा जस्ता सात प्रकारका सम्पत्तिले युक्त भएको हुनाले चार योजन (Cubit or a long Measure of 18 Inches) ठूलो भण्डागारमा दियो बाल्दा त्यहाँ भएका खात, मेच जस्ता सारा चीज बस्तुहरूको रूप प्रष्ट देखिने जस्तै वहाँलाई नाम, रूप धर्महरू प्रकट भएको थियो । त्यसो भएको हुनाले वहाँ स्मृतिवान् भिक्षुहरू मध्येमा पनि

वहाँ अग्र हुनुभएको थियो भनी बुझ्नु ।

मिक्षु आनन्द महास्थविर जाणगति भएका भिक्षुहरूमध्ये कसरी अग्र हुनुभयो भने ? जाणगति भएका अन्य भिक्षुहरू भए तापनि वहाँसँग समान भएका अन्य कोही थिएन । वहाँ एक हरफदेखि लिएर साठीहजार हरफ अर्थात् गाथा पन्धेहजार अध्ययन गर्नुहुँदै तथागत गौतमबुद्धले देशना गर्नुभएअनुसार नै सारा पद (गाथाहरू) धारण गर्नुभएको थियो । त्यसो भएको हुनाले जाणगति भएका श्रावकहरूमध्ये अग्र हुनुभएको थियो भनी बुझ्नु ।

आनन्द महास्थविर धैर्यसम्पन्न हुनुभएका भिक्षुहरूमध्ये कसरी अग्र हुनुहुन्छ ? भने धैर्यसम्पन्न भएका अन्य भिक्षुहरू भए तापनि भिक्षु आनन्दसँग समान भएका अन्य भिक्षुहरू कोही पनि थिएन । वहाँलाई बुद्धवचन अध्ययन गर्न, अभ्यास गर्न र धारण गर्नमा वीर्य र तथागत गौतमबुद्धलाई उपस्थान गर्नमा वीर्य अन्य श्रावकहरूलाई भन्दा अधिक थियो । त्यसो भएको हुनाले धैर्यसम्पन्न भएका भिक्षुहरूमध्ये अग्र हुनुभएका थिए भनी बुझ्नु ।

आनन्द महास्थविर उपस्थापकहरू मध्येमा कसरी अग्र हुनुभयो ? भने अन्य उपस्थापक भिक्षुहरू भए तापनि तथागत गौतमबुद्धको मनलाई सन्तोष पारी उपस्थान नगरेको हुनाले भिक्षु आनन्दसँग समान हुन सक्ने अन्य उपस्थापकहरू थिएनन् । बुद्धोपस्थापन गर्नेहरू मध्ये भिक्षु नागसमाल आदि अन्य भिक्षुहरूले जस्तै उपस्थान गर्नुभएको थिएन । बुद्धको मन पनि जित्न सकेको थिएन । त्यसो भए तापनि भिक्षु आनन्द उपस्थापक पदमा आसिन्न हुनुभएको दिनदेखि प्रारम्भ गरिएका वीर्यले (आरब्ध वीर्य) युक्त भई, प्रेमले भरीपूर्ण भई, सुवच भई बुद्धको मन जितेर श्रद्धासम्पन्न भई सेवाटहल गरेका थिए । बुद्धलाई मार्नको निम्ति नालागिरी हाती आएको समयमा तथागत गौतमबुद्धको निम्ति आफ्नो ज्यान दिने दृढ संकल्पका साथ “मेरा शास्ता

हुनुभएका तथागत गौतमबुद्धलाई बचाउनेछु” भनी शास्ताको अगाडी गई बस्तुभएको थियो । त्यसो भएको हुनाले उपस्थापक भिक्षुहरू मध्ये अग्र हुनुहुन्थ्यो भनी बुझ्नुपर्छ ।

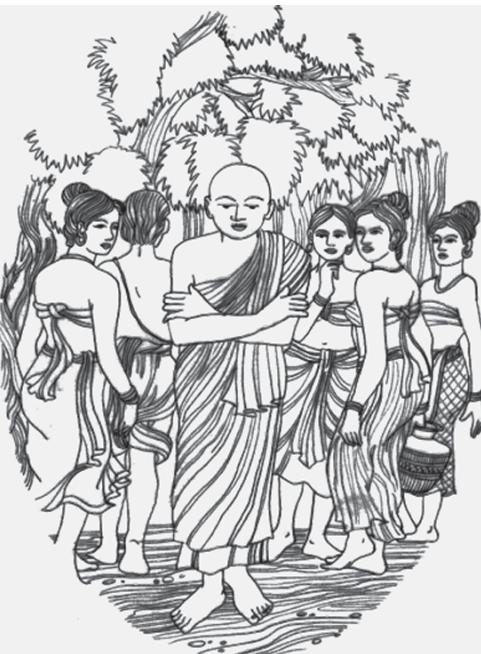
(श्रावक चरित-मनोरथ पूरणी-एतदरगपालि)

३. महिलाहरूको अति प्रिय भिक्षु आनन्द

भिक्षु आनन्दलाई जति महिलाहरूले प्रिय गरेका अरू भिक्षुहरू बुद्धासनमा नै छैन । शाक्य राजकुमार हुनुभएका वहाँको मनमोहक रूपलावण्य, सुमधुर स्वर, प्रियमनाप गतिगुण, कोमल स्वभाव र करुणा जस्ता गुणले गर्दा महिलाहरूले वहाँलाई भेट्न, भेटेर कुशलवार्ता गर्न अत्यन्त लालायित हुन्थे (आशा गर्दथिइन्) । राजाहरूका

अग्रमहिर्णीहरू, अन्तःपुरका महिलाहरू र भिक्षुणीहरूले पनि वहाँबाट धर्मोपदेश सुन्ने आशा गरेकी थिइन् । भिक्षु आनन्द अरहत् हुनुभएको तथागत गौतमबुद्ध महापरिनिर्वाण हुनुभए पश्चात् हो । श्रोतापन्न मात्र हुनुभएका वहाँले कहिले पनि, कुनै पनि समय वा क्षणमा आफ्नो मनमा कामचेतना जगाउनुभएको थिएन । सायद भिक्षु आनन्दलाई अनेकौं महिला तथा भिक्षुणीहरूले प्रेम गरेकी हुनसक्छ । त्यसो भए तापनि भिक्षु आनन्द तिनीहरूले गरेका प्रेम, मायालाई

स्वीकार्नुभएको थिएन । भिक्षु आनन्दले आफ्नो मनमा एकक्षण, एकपल पनि कामचेतना जगाएको थिएन । यो भने निक्लेशी नभएका, शैक्ष भएका मनुष्य चित्तको (मनको) अचम्मको स्वभाव हो । राजकुमार हुनुभएका वहाँले आफ्नो वंश कुलको गौरव, इज्जत र आफ्नो स्वामी हुनुभएका तथागत गौतमबुद्धको इज्जत र गौरव, आफूले बहन गर्दै गरेको पदको मर्यादालाई र आफूले आश्रय गरिरहेका श्रेष्ठ व्यक्तिहरूको व्यक्तित्वलाई कहिले पनि भुल्नुभएको थिएन । महिलाको निम्ति आफ्नो श्रेष्ठभावलाई नाश गर्नुभएको थिएन । महिलाको निम्ति आफ्नो भिक्षुत्वलाई नाश गर्नुभएको

थिएन। महिलाभन्दा आफ्नो भिक्षुभाव हजारै गुणाले श्रेष्ठ छ भन्ने कुरा दृढ विश्वासका साथ आत्मसात् गर्नुहन्थ्यो।

४. कोशल राजाका अग्रमहिषीद्वयले भिक्षु आनन्दबाट धर्म अध्ययन गर्दिन्

कोशल राजाका अग्रमहिषी हुनुभएका मल्लिकादेवी र वासभखत्तिया महारानीहरूलाई भिक्षु आनन्दले धर्म सिकाउनुभएको थियो। सद्बुद्धरत्नावलीका लेखकले यस तथ्यलाई यसरी प्रस्तुत गर्नुभएको छ।

कोसल राजा बुद्धसमक्ष जानुभई शास्ता! रानी मल्लिका र वासभखत्तियाद्वयले धर्म अध्ययन गर्न चाहन्दू भन्दिन्थिन्। पाँचसयजना श्रवाकसंघसहित राजदरबार पाल्नुभई तिनीहरूलाई धर्म सिकाई दिनुस् भनी प्रार्थना गरेका थिए। “महाराज! सर्वज्ञहरूको वास सँधै एक स्थानमा रहने छैन, बहुजनको हितसुख नहुने हुनाले” भनी आज्ञा हुनुभयो। त्यसो भए “तथागत! एकजना भिक्षुलाई आज्ञा भई जिम्मा लाइदिएमा बेश हुनेथियो” भनी प्रार्थनागर्नुभयो। तथागत गौतमबुद्धले पनि भिक्षु आनन्दलाई जिम्मा लाइदिनुभयो। भिक्षु आनन्द पनि सँधै राजदरबारमा जानुभई धर्म सिकाउनुहन्थ्यो। तिनीहरू दुइजनामा अग्रमहिषी मल्लिकादेवीले अध्ययन गर्ने समयमा राम्ररी धर्म अध्ययन गर्दै, अभ्यास गर्दै, धारण गर्नुका साथै वाचन गर्दछे, वासभखत्तिया अध्ययन गर्ने समयमा पनि राम्ररी अध्ययन गर्दैन, अभ्यास पनि राम्ररी नगर्नुका साथै धारण गर्दैन र वाचन पनि गर्दैन थिए।

एक दिन तथागत गौतमबुद्धले भिक्षु आनन्दलाई डाकी “कस्तो छ आनन्द? अग्रमहिषीहरू धर्म अध्ययन गर्दछे?” भनी प्रश्न गर्नुभयो। “भो शास्ता!” भनेपछि “तिनीहरू दुइजनामध्ये चित्त एकाग्र गरी धर्म अध्ययन गर्ने को हो?” भनी प्रश्न गर्नुभयो। “भो शास्ता! मल्लिकादेवी चित्त एकाग्र गरी राम्ररी धर्म अध्ययन गर्छे, अभ्यास गर्छे, धारण गर्छे र वाचन पनि राम्रो छ। हजुरको ज्ञातिबन्धुकी सुपुत्री हुनुभएकी वासभखत्तिया धर्म अध्ययन गर्ने समयमा, अभ्यास

गर्ने समयमा, धारण गर्ने समयमा र वाचन गर्ने समयमा पनि राम्ररी गर्दैन” भनी भन्नुभयो।

(सद्बुद्धरत्नावली-जयतिलक संस्करण, पेज ३२८-३२९)

५. उदेन राजाका अन्तःपुरका स्त्रीहरूले पनि भिक्षु आनन्दलाई धर्मदेशनाको निम्नि माग्छे।

त्यस वचन सुनी महाराजा उदेनले बुद्धलाई पञ्चाङ्ग

दण्डवत् गरी “भो शास्ता! पाँचसय भिक्षुसंघसहित सँधै राजदरबारमा पाल्नुहोस्। श्यामावतीसहित पाँचसय महिलाहरू धर्मदेशना (प्रवचन) श्रवण गर्ने इच्छा प्रकट गर्दैछे” भनी जानकारी गराउनुभयो। त्यस समयमा तथागत गौतमबुद्धले “महाराज! सर्वज्ञहरू त सारा प्राणीप्रति अनुकम्पा राख्ने हुन्। महाजनहरूले पनि सर्वज्ञहरूको दर्शन नै प्रार्थना गर्दैन्। त्यसो भएको हुनाले एक ठाउँमा मात्र सँधै गयो भने अन्य बहुजनहरूले कसरी पुण्य सञ्चय गर्दैन्

त?” भनी आज्ञा हुनुभयो। उक्त बुद्धवचन सुनी राजाले त्यसो भए “भो शास्ता! श्यामावतीसहित पाँचसय महिलाहरूलाई प्रवचन गरीदिनुहुन कुनै एकजना भिक्षुलाई नियुक्त गरिदिनुभए बेश हुन्थ्यो” भनी अनुरोध गर्नुभयो। तथागत गौतमबुद्धले त्यस अनुरोधलाई सुन्नुभई भिक्षु आनन्दलाई डाक्नुभयो। “आनन्द! आजदेखि तिमी उदेन महाराजाको अन्तःपुरमा धर्मदेशना गर्न जानु” भनी भिक्षु आनन्दलाई आज्ञा हुनुभयो। भिक्षु आनन्द पनि पाँचसयजना भिक्षुसंघसहित राजदरबारमा (राजगृहमा) जानुभई सँधै धर्मदेशना गर्नुहन्थ्यो। ती स्त्रीहरू पाँचसयजना निरन्तर भिक्षु आनन्दबाट धर्मदेशना सुन्ने गर्दथ्यो। एकदिन भिक्षु आनन्दको धर्मदेशना सुनी प्रसन्न भई ती पाँचसयजना (रानी) महिषीहरूले पाँचसयवटा कसीसल (पस्मिना) ले पूजा गरिन्।

(सद्बुद्धरत्नावली-जयतिलक संस्करण पेज नं. ३२८-३२९)

क्रमश.....

राम्रो होइन कुशल कार्य गर्नु आजको आवश्यकता

आज देश विश्व विभिन्न समस्यामा अलिभरहेको छ । यो समस्याहरू माथि भन् भन् समस्या थपिदै गएकोमा अब विश्व तै आर्थिक मन्दीको समस्याबाट गुर्जिन पर्ने देखिएको छ । यो विश्वको समस्याबाट नेपाल पनि अछुतो रहन सक्दैन । आज विश्व, नेपाल र कुनै पनि समाजका यावत समस्या देखा पर्नुमा व्यक्तिको अकुशल कर्म, कार्य अदक्षताको कारणले भएका हुन । संसारको सबै प्राणीहरूमा भएका अज्ञानता, त्यसमाथि एक जनाले गर्ने गलत कार्यमा अर्को व्यक्तिको हानथापबाट भन् भन गलत बढ्दै जानु अस्वाभाविक हुँदैन् । आज विश्वमा देखापरेका समस्याहरू एकैचोटी आएको पनि होइनन् र यसलाई सजिलै समाधान पनि गर्न सकिदैन र समस्याको अस्थाई समाधान मात्र गर्ने प्रयासबाट वास्तविक रूपमा समस्या समाधान पनि हुँदैन ।

आज समाज देश र विश्वको वास्तविक समस्या व्यक्तिहरूमा कुशल कर्म गर्ने धर्मको अभावले हो र खाली देखावटी कर्मकाण्ड रूपी संस्कारमा मात्र भुल्नु हो । देश, समाज, विश्व, व्यक्तिले धर्मबाट विमुख भइ स्वार्थजन्य, दलगत, परम्परागत संस्कार, राजनैतिक हानथाप, आ-आफ्नो मतवाद बिकाउनुमा नै धेरै समय खर्च गर्नमा व्यस्त भएको छ । व्यक्ति कुशल कर्म गर्ने धर्मबाट विमुख भइ रहेको समाज, देश, विश्वमा असामाजिक कृयाकलाप बढ्न

जानु र सोही अनुरूप विभिन्न समस्या आउनुमा के आश्चर्य हुन्छ ?

आजको समाजमा धार्मिक, राजनैतिक, व्यक्तिगत विभिन्न अवधारणा भए जस्तै भगवान् गौतम बुद्धको पालामा पनि धार्मिक क्षेत्रमा पनि विभिन्न सम्प्रदायहरू विद्यमान थिए –तिर्थकर, अचेलक, आजीवक, निर्गन्थ, परिब्राजक, जटिल । यी ६ वटा मत बादका विभिन्न रीतिथिति तथा कर्मकाण्ड र थरी थरीका कृयाकलाप हुनु अस्वाभाविक

■ शिशिर चित्रकार

होइन । भगवान् बुद्धकालिन विभिन्न गुरुहरू निर्गन्नाथ पुत्र, पूरण कश्यप, अजित केशम्बली, प्रकुद कात्यायन, मश्करीपुत्र गोशाल, र संजय वेलड्हीपुत्रहरूले भगवान् गौतम बुद्धको बुद्ध शासन(बुद्ध धर्म) प्रति विरोध मात्र नगरी बुद्धलाई असफल पार्न कयै प्रयासहरू समेत गरेका थिए ।

इतिहासको कालखण्डमा बुद्ध शासनमा अवरोधको सामना गर्नु परेकोले यस्मा शुद्धता कायम गरिरहन मुश्किल भएको निर्विवाद छ । यी विविध कारणले नेपाल लगायत अन्य देश (भारत समेत) मा यो धर्म लोप हुँदै गएका हुन् । अब फेरी एकचोटी यो धर्मले नेपाल लगायत अन्य देशमा समेत शुद्धता सहित फैलिन मौका पाएको छ ।

देश समाजको सही विकास, व्यक्तिको अकुशल कर्म हटाई कुशल कार्यमा उद्दत गराउन अभिप्रेरित गराउन यो बुद्ध शासन (बुद्ध धर्म)को आवश्यकता भएकोमा प्रश्न तै छैन । तसर्थ अहिले पुनः नेपाल लगायत विश्वमा फेरी भगवान् गौतम बुद्धको शासन (बुद्ध धर्म) ले गति लिनु पर्ने र शील समाधि र प्रज्ञाको शिक्षाले जोड पाउनु पर्ने खाँचो देखापरेकोछ ।

भगवान् गौतम बुद्धले आफ्नो मत प्रचारप्रसार गर्नमा नलागी व्यक्तिहरूलाई कुशल कर्म गर्नमा जोड दिनुभयो । आज समाज देशमा भएका यावत समस्या, त्यसका निराकरणका लागि विभिन्न व्यक्तिहरूको गरेको भाषण, बोली वचन आफैमा कतिको कुशल वा अकुशल छन् ? यसको सही उत्तर विना समाज देशले वास्तविक रूपमा विकाश गर्न नसकिने प्रष्ट छ । यस सिलसिलामा धम्मपदको दुई वटा श्लोक राख्न सान्दर्भिक थान्छु ।

आत्मान एव पठम— पटिरुपे निवसये ।

अथञ्जम'नसासेऽय—न किलिस्सेऽय पण्डितो ॥

अर्थ : आफुलाई नै पहिला राम्रो स्थानमा राम्रोसँग

राख्नु, त्यसपछि अरुलाई उपदेश दिन यस्तो गर्ने पण्डितका चित्तमा क्लेश (दुःख) आउदैन ।

अत्तानं चे तथा कयिरा-यथञ्जमनुसासति ।

सुदन्तो वत दम्मेथ-अत्ता हि किर दुद्धमो ॥

अर्थ : जुन अरुलाई उपदेश दिने हो, त्यो पहिला आफुले पालन गर्न सक्नुपर्दछ, आफुलाई दमन गरेमा मात्र अरुलाई दमन गर्न सक्छ, तर आफुलाई नै दमन गर्न गाहो छ । (श्रोतः भिक्षु अमृतानन्द धम्मपद श्लोक, क्रमश १५८ र १५९)

आज समाज देशमा भएको समस्याहरूको समाधानको लागि व्यक्तिहरूले अरुलाई मनपर्ने राम्रो होइन व्यक्तिले कुशल काम गर्न उद्दत हुनुपर्दछ । देश समाजका विभिन्न क्षेत्रमा हुने मागहरूलाई खाली राम्रोकोलागि मात्र पुर्ति गर्ने प्रयास नै कै कर्तै अकुशल कार्यको कारण त भइरहेको छैन ?

आज देश समाजको समस्या समाधानको लागि कुनै राम्रो व्यक्तिको नभई सही कुशल कर्म गर्ने व्यक्तिहरूको जमातको खाचो छ र यसलाई परिपूर्ति गर्ने एउटै माध्यम भनेको बुद्ध शासन (बुद्ध धर्म) नै हो । यहाँ विशेष स्मरणीय कुरा हो, व्यक्तिको गुण धर्ममा जोड दिनु नसकी कुनै राम्रो व्यक्तिको पछि, पछि लाग्नु । आज व्यक्ती, समाज, देश र विश्वले तथागत भगवान् गौतम बुद्ध र वहाको शिक्षा भन्दा अन्य कुनै वाद मत, उदाहरणीय व्यक्ति नपाउने यथार्थलाई स्वीकार नगरी अन्य वाद, मत वा कुनै व्यक्तिहरूको पछि लाग्नु भनेको व्यक्ती स्वयं, समाज देश र विश्वले समेत सही धर्म नपाउने मात्र नभई वास्तविक रूपमा समस्याको समाधानबाट टाढिदै जानुहुन्छ । अन्य वाद मत वा व्यक्तिहरूले दिएको शिक्षाभन्दा भगवान् गौतम बुद्धको शिक्षामा मूल फरक के हो त ? अन्य वाद मत व धर्मले व्यक्तिलाई तार्ने जिम्मा लिन्छ तर भगवान् बुद्धले यस्तो कहिल्यै भन्नुभएन र आफुलाई खाली मार्गदर्शक मात्र र व्यक्तिहरूले स्वयं धर्म धारण गर्नु पर्ने बताउनुभयो ।

यस सन्दर्भमा धम्मपदको एउटा श्लोक (२७६) राख्न सान्दर्भिक थान्छु ।

तुम्हेहि किच्च आतप्पं —अक्खातारो तथागता ।

पटिपन्ना पमोक्खन्ति— भायिनो मारवन्धना ॥

अर्थ : तिमीहरूले नै आ—आफ्नो काम गर्नुपर्दछ,

तथागतले खाली मार्ग मात्र देखाउँछ, ध्यान गर्ने मार्गमा गएका ध्यानी मारबन्धनबाट मुक्त हुन्छ ।

बुद्धकालीन समाजमा विभिन्न मत र धर्म गुरुहरू भए जस्तै आज विश्व, देश र समाजमा पनि सामाजिक, आर्थिक, धार्मिक र राजनैतिक रूपमा विभिन्न मत वाद र व्यक्तिहरूको प्रभुत्व भइरहेको परिपेक्ष्यमा, व्यक्ति समाज बुद्धशासन (बुद्ध धर्म)लाई अंगीकार नगरी अन्य कुराहरूमा अलिङ्गनु व्यक्ति, समाज देशलाई प्रत्युत्पादक भइरहेका स्वतः शीढ्व छ । तसर्थ आज बुद्ध शासन (बुद्ध धर्म)को शिक्षा दिइ व्यक्तिहरूले अकुशल कार्य नगरी कुशल कार्यद्वारा व्यक्ति समाज देश र विश्वको सही विकाशको लागि जनमत तयार गर्नु आजको आवश्यकता हो ।

भवतु सब्ब मङ्गलम

क्लेश त्याग

बौद्ध ऋषि महाप्रज्ञा

ज्ञान दःसां क्लेश ल्यंसा, दुःख मुक्त जुयी मखु ॥

त्यागी जुसां ज्ञान हीनं, पश्चाते व वनी भय ॥१

मोह अन्धकार लोक, नेत्र हीनम्ह थे जुयी ॥

नेत्र या रूप खः होसं रक्षा जुयी नर ॥२

ज्ञान दःसां होस हीनं, मयोगु भचाकले दुनी ॥

होस देके थाकु लोके, थाकुसां हार नेमेत्य ॥३

कोशिसं सिद्ध ज्वी कार्य, तस्मात् आलश्य वर्जित ॥

त्याका आलश्य कोशिसं, मजीगु कार्य छु मदु ॥४

आलश्य मार या देश, मार धाक्वं फुकं अन ॥

वैमाक्व मार या श्रृष्टि, आलश्यं जक है वयी ॥५

खुङ्काली वैम्ह है खुँखः, मोहले वैम्ह मार खः ॥

होस दःसा मतंक्योथे, खुङ्गु थे मोह लोप ज्वी ॥६

जुयू जःले तनी खुँ थे, होश या न्ड्यो मार तं ॥

तस्मात् होस दुसा धर्मे, मार या शक्ति छु मदु ॥७

संकलनः भिक्षु धर्ममूर्ति महास्थविर

मृत्यु र मृत्यु पश्चात

“बलंगोड आनन्द मैत्री भन्तेलाई नचिन्नेहरु संसारमा प्रायः कम नै होला । विदर्शना भावना प्रगुण गरी श्रोतापति फलमा पुरनुभएको भनी लंकावासीहरूको लोकोक्ति रहेको छ । ध्यान भावनाको शक्तिबाट अनेकौं आश्चर्यजनक क्रियाहरू गर्नुभएका उहाँ छट्टसंगायनामा सभापतित्वको आसन पनि ग्रहण गर्नुभएको व्यक्ति हुनुहुन्छ । उक्त संगायनामा उठेका विभिन्न मतवाद र व्याकरणीय प्रश्नहरू वहाँले नै साम्य गर्नुभएको थियो । “महिन्द विजेतिलक” भन्ने बौद्ध विद्वान उपासकले वहाँ भन्तेसँग गर्नुभएको छलफल संग्रह गरी पुस्तक नै निकल्नु भएको छ । उक्त पुस्तकमा “मृत्युको बारेमा” अति नै सारगर्भित कुराहरू भएको कारणले गर्दा उक्त परिच्छेद हुबहु परिवर्तन गरी तपाईंहरू सामु ल्याउने जर्मको गरेको छ ।

प्र. भन्ते मृत्यु हुने तरिकाको बारेमा हामीले सुनेका छौं ।
त्यसको बारेमा जान्न पाएहन्थ्यो ?

भन्ते- आयुक्ष्य आदि प्रक्रियाले हुने मृत्युको बारेमा भन्न खोजेको त होइन ?

प्र. हजर त्यसकै बारेमा हो ।

भन्ते - आयुक्षय मृत्यु , कर्मक्षय मृत्यु , उभयक्षय मृत्यु ,
अकाल मृत्यु आदि गरेर चार प्रकारले मृत्यु हुन सक्दछ ।
आयुक्षय मृत्यु भन्नाले यो युगमा सामान्य रूपमा मानिसहरूले
पाउने आयुकाल सम्पूर्ण बाचेर मर्दछ भने त्यस्तो मृत्युलाई
आयुक्षय मृत्यु भनिन्छ । यो कलियुगमा मानिसहरूको आयु
१२० वर्ष भनी विश्वास गर्दछन् । हरेक मानिसहरू बढीमा
१२० वर्ष बाच्न सकिन्छ । ५०० वर्ष बाँच्न सक्ने कर्म
लिएर जन्मेता पनि शरीर चलाउनको लागि अवश्यक आहार

ऋतु आदिको कारणले धैरै वर्ष बाँचन गाहो हुन्छ । त्यसकारण
१२० वर्षको नजिक पुगदा मृत्यु हुन्छ । कर्म अनुसार जन्मेको
व्यक्ति आयु सिद्धिन अगाडि उसको वा उनको कर्म अनुसार
मृत्यु हुन्छ भने त्यसलाई कर्मक्षय मृत्यु भनिन्छ । यदि कोही
व्यक्ति ८० वर्षसम्म बाँचन सक्ने कर्म लिएर आएर त्यस
उमेरमा मर्दछ भने त्यो कर्मक्षय मृत्यु हो । उ वा उनी १२०
वर्ष सम्म बाँचन पाउँदैन । “जनक कर्म” को शक्ती नाघेर

■ भिक्ष सरणंकर

कोही पनि बाँच्न सक्दैन । आयु र कर्म दुवै क्षय
भएर हुने मृत्युलाई उभयक्षय मृत्यु भनिन्छ ।
१२० वर्ष बाँच्न सक्ने कर्म शक्ती लिएर आएर
त्यति नै वर्ष बाँचेर मरेको खण्डमा त्यसलाई
उभयक्षय मृत्यु भनिन्छ । १०० वर्ष बाँच्न सक्ने
कर्म शक्ती लिएर जन्मेको व्यक्ती सुरापानमा लागेर
शरीर दुर्बल बनाएर वा अपरिक्षाकारी भएर बाटोमा
डीसाग ठोकेर वा त्यस्तै अन्य कुनै क्रियाले मृत्यु
त्यस बेला लिएर आएका आयु प्रमाण र जनक कर्म
हुनु भन्दा पहिला नै अकालले मरेको भनी बुझनुपर्दछ ।
, नराम्रो बानी , अपरिक्षाकारी हुनु , रिसालु व्यक्ती
दे कारणले गर्दा अतित विपाक शक्तिमान हुन्छ र
गर्दा अकाल मृत्यु हुन्छ । “उपच्छेदन कर्मले” हुने
अकाल मृत्यु भनिन्छ ।

प्र. मृत्युपछि परलोक जन्मको लागि जाने “आत्मा” छ कि ? मनुष्यात्मा, देवात्मा आदि व्यवहार गरिन्छ त्यसको अर्थ “आत्मा” छ भन्ने करा प्रष्ट हङ्च होइन र ?

भन्ते : मनुष्यात्मा आदि व्यवहारमा आत्मा भन्ने शब्द आउछ । आत्मा शब्द हामी व्यवहारिक भाषा अनुसार चलाउछौं । आत्मा भन्नै छ्हुट्टै केही वास्तविक चीज त्यसमा भेटिन्छ भन्ने विचारले प्रयोग गर्दैनौं । सूर्य उदाउछ सूर्य आकारको विचारमा पुरछ, सूर्य अस्ताउछ, भनी प्रयोग गरे जस्तै हो । यसमा सूर्य उदाएको अस्ताएको अनि व्यवहारमा कुरा गरे तापनि यथार्थमा त्यस्तै हाउदैन तापनि हामी भाषामा चलाउँछौं । आत्मा शब्द पनि हामी व्यवहारको लागि मात्र चलाउँछौं तर आत्मा भन्ने चीज भएकोले होइन ।

प्र. मृत्यु कसरी हन्त्वा ?

भन्ते : जीवन चलाउने शक्तिको रूपमा रहने जीवितेन्द्रिय छुटेर जानु नै मृत्यु हुनु हो । जिवितेन्द्रिय, यो आत्माभावना गरेको पूर्वकर्मको विपाक हो । जन्म दिलाउने कर्मफल समाप्त हुनु आदि माथि भनिएका चार प्रकारका क्रम मध्ये कैनै एकप्रकारले मृत्यु हन्छ ।

प्र. मरनासन्न समयमा अर्को भवमा जन्म हुने तरिका बारे छोटकरीमा बताई दिए वेश हुन्थ्यो ?

भन्ते : मरणासन्न हुदा पञ्चझिन्द्रिय दुर्बल भएर जान्छ । कर्म, कर्म निमिति, गति निमित्त उत्पन्न हुन्छ । ती कर्महरू सबै देखिन थाल्छ । त्यसले नै मरण पश्चात जन्म हुनको लागि सहयोगी हुन्छ ।

प्र. अन्तिम क्षणमा इन्द्रिय दुर्बल हुने भएकोले अर्को भवोपति जस्तो शक्तिमत क्रिया गर्ने हेतु कसरी उत्पन्न हुन्छ ?

भन्ते : उदाहरण दिएर प्रष्ट पार्दू । दियो बालेर निभिन लाग्दा अन्तिम क्षणमा आगो एकैचोटी बढ्छ । त्यसले धेरै उज्यालो दिन्छ । त्यसपछि दियो निभ्यु । रुख मर्ने बेला

भएपछि त्यसमा धेरै दुसाहरु पलाउँछ । उम्रने बढ्ने हरेक वस्तुमा अन्तिम क्षणमा यस्तै हुन्छ । बाँकी भएको शक्ती एकैचोटी उत्पन्न भै क्षणभर क्रियाकारी हुन्छ । यो एकप्रकारको धर्मता हो । मानिसको मरण नजिक हुदा अरुलाई नदेखिए तापनि त्यो मर्ने मान्डेले जीवनभरी गरेको कर्म र गति निमित्त देखिन थाल्छ । छ बटा इन्द्रियको लागि खर्च हुने शक्ति कर्म निमित्त र गति निमित्तको लागि मात्र खर्च हुन्छ । त्यसकारण अरु बेलामा भन्दा यो समयमा अतीत याद गर्ने शक्ति र अर्को भव (गति निमित्त) हेर्ने शक्ति मनमा धेरै हुन्छ । जीवनमा गरेको कर्महरू चलचित्र देखिन थाल्छ । गरु कर्म अथवा गरु कुशल वा गरु अकुशल गरेको छ भने त्यो सपनामा भै देखिन थाल्छ र त्यही रोकिन्छ (देखेको अवस्थामै) त्यस अनुसार अर्को आत्माभाव (जन्मने दाउ वा गति निमित्त) देखिन थाल्छ र मन त्यतैतिर लम्किन्छ ।

क्षणभर मै मृत्यु हुन्छ । त्यस क्षणमै प्रतिसन्धि चित्त उसलाई मिल्ने कुनै मातृ गर्भमा वा कुनै ठाउमा उत्पन्न हुन्छ । अण्ड आदि चारप्रकारका योनी मध्ये कुनै एकमा जन्मन्छ । माथि भनेको गरु अकुशल वा कुशल कर्म नभएको खण्डमा मृत्यु हुनु अगाडि गरेको (आसन्न कर्म), वा त्यो पनि नभए आचिन्न कर्म अनुसार गति निमित्त लिन्छ । यहा एउटै चित्त चैतसिक अटुट रूपमा काम गर्दै मात्र ठाउ फरक हुने हो । यो शरीर आश्रित गरी बसेको चित्त चैतसिक परम्परा कर्मानुरूपले बन्ने अर्को रूप परम्परामा आश्रित हुनु मात्र हो । (जानु मात्र हो ।)

प्र. यहा कोही मर्नासाथ अर्को ठाउमा उसको वा उनको जनक कर्मलाई मिल्ने मातृगर्भमा कसरी उत्पन्न हुन्छ ? बच्चा गर्भमा रहनको लागि पनि केही कारणहरू सम्पूर्ण हुनुपर्दछ होइन र ?

भन्ते : हो । तीनबटा कारणहरू पूरा हुनुपर्दछ । आमा महिनावारी हुनुपर्दछ । संसर्ग हुनु र त्यहा गर्भाधारणको लागि कोही अरु भवबाट च्यूत हुनु ।

प्र. अनि कोही यहा मर्नासाथ मिल्ने खालको मातृगर्भ नभएको खण्डमा ?

भन्ते : माथि भने भै अंग सम्पूर्ण भएको खण्डमा संयोग भएको सात दिन भित्रसम्म प्रतिसन्धि लिन सकिन्छ । त्यसकारण मरेपछि कुनै मिल्ने गर्भमा प्रतिसन्धि हुन्छ, सकिन्छ होइन र ?

प्र. तर मातृगर्भ तयारी भएतापनि यहा कर्म पनि मिल्नुपर्दछ होइन र ? धनी परिवारकी स्त्री माथि भने अंग सम्पूर्ण भएर बसेता पनि यहा मर्ने एकजना गरिब परिवारमा जन्म लिनु कर्म भएको खण्डमा त्यो कुरा हुँदैन होइन र ?

भन्ते : यदि कोही गरिब परिवारमा जन्म लिने कर्म भएर पनि त्यस क्षेत्रमा कोही गरिब गर्भवती महिला नभएपछि प्रतिसन्धि हुन पाउदैन होइन र ? उ बाटो हराएको मान्डे भै हुन्छ भने प्रश्न यहा उत्पन्न हुन्छ । यसलाई महाविहारिक भन्तेहरूले अन्तराभविकवादबाट हेर्ने चेष्टा गरौ । सुहाउदादे गर्भमा नभएसम्म वा ठाउ नभएसम्म उ वा उनी अन्तराभव तत्वमै बस्छ । भगवान बुद्धले “गन्धब्ब” भन्नुभएको अवस्था नै अन्तरभाव अवस्था भनी अभयगिरि भिक्षुहरू भन्दछन् ।

प्र. कर्मानुरूप मातृगर्भ तयार हुन्जेल सम्म उ बस्ने अन्तरभवको तत्व कस्तो हुन्छ ?

भन्ते : अभयगिरी भिक्षुहरूले भन्ने भनाई अनुसार अन्तरभव अवस्था देवताहरूको भै शुद्धम हुन्छ ।

प्र. महाविहारीक भिक्षुहरूको विचारसँग विरुद्ध भएको अभयगिरिहरूको विचार तपाईं स्वीकार्नु हुन्छ की हुन ?

भन्ते : महाविहारिकहरूले अगाडि सारेको तर्क अपुग भएकोले म पनि अभयगिरिको कुरा स्वीकार्न बाध्य छु ।

प्र. यो महायान तर्क होइन र ?

भन्ते : अभयगिरि विहारवासीहरू सर्वास्तिवादीहरू । सर्वास्तिवादीहरूले नै यो मत प्रमाण गरेको हो । स्वीकार्न योग्य हुने गरी यदि कसैले मत प्रकाश गर्दै भने जुनसुकै यानको भएपनि स्वीकार्नुपर्दछ । कुनै कुराको सत्य असत्य तत्व बुझ्नको लागि निकाय भेद हेरेको खण्डमा पक्षपात हुन्छ र यथार्थ बुझ्न सकिदैन ।

प्र. कुनै एक उपक्रम वा शक्तीले कसै-कसैले त्यो घन

शरीरबाट शुक्ष्म शरीर निकाली त्यो घन शरीरभन्दा बढी धुम्न जान्छ भनी सुनेको छु । त्यो शुक्ष्म शरीर नै वा त्यो जस्तै मात्र हो की अन्तराभविकको शरीर ?

भन्ते : हाम्रो शरीर चल्ने कारण चारवटा छन् । कर्म , चित्त , आहार र ऋतु । कुनै एक योग क्रमबाट हाम्रो शरीरको घन भाग अथवा ऋतुज शरीर निन्द्रा स्वभावमा परी बाकी शुक्ष्म मात्र निसम्ब्रान (कर्मज , चित्तज , आहारज) शरीर छुट्याएर लग्न सकिन्छ । यसरी नाम शरीर र शुक्ष्म शरीरसागै भूत भै टाढा जान सकिन्छ । अन्तराभविकको शरीर पनि यस्तै शुक्ष्म शरीर भै हुनुपर्दछ । यो मेरो अनुभव मात्र हो ।

प्र. यो शुक्ष्म शरीर धन शरीरबाट निस्केर टाढा जाने बारे तपाईंले धेरै भन्नुभयो के तपाईं पनि सक्नुहुन्छ त्यो काम ? भन्ते : सक्छु , मैले पनि त्यो गरेर हेरेको छु । त्यो अदभुत काम हो ।

प्र. अन्तराभविकलाई “गन्धब्ब” भन्ने किन ?

महाविहारिक भिक्षुहरूले एक ठाडामा “गन्धब्ब” (परलोक जानको लागि अपेक्षा गरी बस्नेहरू) भनि बयान गरेको छु । गन्धब्ब भन्ने देवनिकाय पनि छु । त्यो कुरा संयुक्त निकायमा गन्धब्ब संयुक्तमा छु । “गन्धं अब्बन्ति परिभुज्जन्ति ति गन्धब्बो” सुगन्ध परिभोग गर्ने भएकोले गन्धब्ब भन्दछ भनी अट्कथामा उल्लेखित छु । गन्ध पिवतिति गन्धप्पो गन्धप्पो येव गन्धब्बो (सुगन्ध पिउने भएकोले गन्धब्ब भनिन्छ) यस अनुसार बासना भएको फूल आदिको सुगन्ध र खाना तेल आदिको सुगन्ध लिएर जिउने देव निकाय छु भनी प्रष्ट हुन्छ । गन्हाउने दुध, रगतको बास्ना लिएर बाँच्ने यक्षहरू भएको कारणले सुगन्ध लिएर बाँच्ने देवताहरू पनि छन् भनी अनुमान गर्न सकिन्छ । अन्ताभविकहरूले पनि आफ्नो शुक्ष्म शरीर पोषणको लागि सुगन्ध बास्ना लिन्छ भनी अनुमान गर्न सकिन्छ । त्यस अनुसार अन्तराभविकलाई पनि गन्धब्ब भन्न सकिन्छ ।

प्र. परदत्तुपजिवि भन्ने भूतको बारेमा धर्म ग्रन्थहरूमा उल्लेख हुन्छ । त्यसलाई अन्तराभविक भनिएको खण्डमा गल्ती होला र ?

भन्ते : शारिरिक लक्षण अनुसार दुवै एउटैमा पर्छ तर हाम्रो धर्म ग्रन्थमा देखाएको अनुसार परदत्तुपजिवि भन्ने दुर्बल कर्मले जन्मेर, आफन्तहरूले गर्ने पूण्यकर्म अनुसार पूण्यानुमोदन

हुनको लागि बसेकाहरू ।

अभयगिरिहरूको भनाई अनुसार अन्तराभविक भन्ने सुहाउदो मातृगर्भमा जन्म लिनको लागि बस्नेहरू । तिनीहरूलाई अर्को भव छु । तिनीहरूलाई पूण्यानुमोदन गरेपनि प्रतिफल छैन ।

प्र. कसै-कसैले पूण्यकार्य गरी पूण्यानुमोदन गर्दछ । त्यो पूण्य परदत्तुपजिवीलाई अनुमोदन हुन्छ की अन्तराभविकलाई अनुमोदन हुन्छ । त्यो निश्चय गर्ने तरिका छु की ?

भन्ते : त्यसको लागि दिव्यचक्षुलाभी हुनुपर्दछ । मेरो विचारमा दुवैलाई पूण्यानुमोदन हुन्छ । परदत्तुपजिवी त्यसले नया जीवन पाउछ । अन्तराभविकलाई पूण्यानुमोदन गरेपनि त्यसको प्रतिफल उसले पछि पाउँछ ।

(अन्तराभविकको बारेमा अभ प्रष्ट पाईं त्यसबेला भएको सत्य घटना भन्नुभयो । बेलायतमा बस्ने एकजना लंकाको मान्छे बिदामा लंकामा आउदा खाना बनाउने बज्जैले बेलायत जान मन लागेको कुरा व्यक्त गर्दछ । त्यसपछि यिनी बिरामी भएको कारणले अर्को चोटि लंकामा आउँदा सँगै लिएर जाने वाचा गर्दछ । तर त्यो व्यक्ति लंकाबाट गएको केही महिनापछि नै त्यस मान्छेको मृत्यु हुन्छ । एक दिन बेलायतमा त्यो व्यक्तिको श्रीमति भान्छामा जान लाग्छ भान्छामा त्यो बुढी बज्जैलाई देखेर डराएर आफ्नो श्रीमतीलाई बोलाउछ । श्रीमती पनि क्यामरा लिएर फोटो खिच्छ । जुन फोटो यस लेखमा छलफल गरेको भन्ते बेलायतमा गएको बेला वहा सामु गएर भन्ते सोधन जान्छ । त्यसबेला भन्तेले त्यो अन्तराभविक भनी बुझाउँछ । अन्तराभविकलाई कतै जानु पर्ने भएको खण्डमा आफूलाई मनपर्ने रूप याद गर्दछ र त्यही रूप धारण गरी त्यहा पुरदछ ।

यस अनुसार हामीले पनि कहिले काही मरेको मान्छे देख्यौ भने ती अर्को भव तयार नहुन्जेलसम्म अन्तराभविक भै बसेकाहरू भनि यस लेख अनुसार अनुमान गर्न सकिन्छ ।

**शत्रुले शत्रुलाई जति हानि पुण्याउँन
सक्छ, त्यो भन्दा बढी हानि कुमार्गमा
लागेको चित्तले पुण्याउँछ ।**

—धर्मपद

कथिन उत्सव

भिक्षुहरू वर्षाको समयमा तीन महिनासम्म एउटै ठाउमा अथवा विहारमा अधिष्ठान गरिबस्थित् । यही तीन महिनाको वर्षाको समयलाई नै वर्षावास भनिन्छ । यो वर्षावास बस्ने चलन अतीतदेखि नै चलिआएको चलन हो । भगवान बुद्ध जीवमान हुदा बहाँको उपदेश मानी भिक्षुहरूले आफ्नो जीवन "चरथ भिक्खुवे चारिकं बहुजन हिताय बहुजन सुखाय" यानि कि भिक्षुहरूले आफ्नो जीवन सञ्चारक जीवन बनाई बाच्छ । कस्को लागि त ? सबै प्राणीहरूको हित र सुखको लागि । यो वर्षावास कम शुरु कसरी भयो त ? पहिला भगवान बुद्धको आदेश नभएको बेला अथवा वर्षावास बस्नपर्छ भन्ने नियम नभएको बेला भिक्षुहरू हरेक क्षणमा सञ्चारक जीवन चलाई रहन्थे चाहे घाम होस् हुरीबतास होस्, पानी पर्ने समय होस्, यस्ता बाधकहरू कुनै पनि विचार नगरी अरु कै हित र सुखको लागि सञ्चार गर्ये ।

एक दिन वर्षाको समयमा भिक्षु एक जना बाटोमा हिडै थियो । त्यति खेर जमिनबाट उत्पत्ति हुने किराहरू जमिनको माथि माथि आइरहेका थिए । भिक्षुहरू बाटोमा जादा खेरी कुल्चिदै जान्थे । त्यसै गरि भिजेको चीवरको साथ जान्थे । यो दृष्टि देखेर मानिसहरूले नाना थरिका कुराहरू भन्न थाले र त्यस समयमा अरु तिर्यकहरू कही नगई एकै ठाउँमा बस्दथे । त्यसैले मानिसहरूले भिक्षुहरूको कुरा काट्दै विभिन्न प्रकारले गाली गर्दै बस्थे । यो कुरा बुद्ध शासनप्रेमी उपासक उपासिकाहरूले भगवान बुद्धलाई गएर भने । त्यस पश्चात् बुद्धले वर्षाको तीन महिना कर्तै नगई एकै ठाउँमा बस्न पर्छ भनी नियम बनाउनु भयो । यसरी नियम लागू भएपछि भिक्षुहरू वर्षाको समयमा कर्तै नगई एकै ठाउँमा बस्न थाले तर पनि त्यो विहार होइन । कोही ठूलो रुखको ठूल-ठूलो प्वालमा कोही रुखको फेदमा वर्षावास बस्न थाले । यसलाई पनि मान्छेहरूले विभिन्न कुरा बनाउन थाले । कसैले बाँदर जस्तो भन्न थाले, कसैले चरा जस्तो भन्न थाले, कसैले मार्गनेहरू भनी भन्न थाले । यो कुरा पनि भगवान बुद्धकहा पुरयो । तत् पश्चात् भगवान बुद्धले भिक्षुहरूलाई आज्ञा गर्नुभयो कि वर्षाको समयमा भिक्षुहरू उपासक उपासिकाहरू बनाई दिएको कुटीमा बस्नपर्छ भनी आज्ञा गर्नुभयो र उपासकउपासिकाहरूलाई धर्मदेशना गर्नुपर्छ भनी आज्ञा गर्नुभयो र उपासक उपासिकाहरूले पनि वर्षावास बसेको भिक्षुहरूलाई चतुप्रत्ययले संग्रह गर्नुपर्छ भनी आज्ञा गर्नुभयो ।

वर्षावास सम्बन्धी यो सानो इतिहास पछि कठिनको बारे — **ॐ अन्नद्वयम्**

■ श्रा. शान्त कोशल पछि पवारणा गर्न श्रावस्ती तिर जादा खेरी बीचबाटो मै पानी पन्यो । भिक्षुहरूको चीवर सबै भिज्यो र

भिजेको चीवरले भिक्षुहरू जेतवन विहारमा पुगे र एक ठाउँमा बसे । भगवान् बुद्धको एउटा विधि विधान थियो कि पाहुना भिक्षुहरूसँग कुरा गर्ने । भिक्षुहरू ठिक छौ ? भोजनहरू मिल्यो ? राम्रोसँग वर्षावाष बस्तौ ? भिक्षुहरूले भने भन्ते ! हामी पाठेचक गाउमा वर्षावास बस्तौ तीस जना । आउँदा आउँदै वर्षाले चीवर भिज्यो । यही कुरालाई लिएर भगवान् बुद्धले कथिन चीवर लगाउन वर्षावास बसेका भिक्षुहरूलाई आज्ञा गर्नुभयो ।

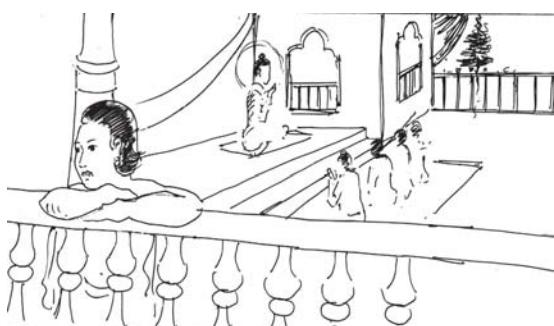
यो कथिन उत्सव गर्दा खेरि सबै उपासक उपासिका मिलेर वर्षावास समाप्ति पछि गर्दछन् । यति बेला भिक्षु संघरूलाई बोलाएर सर्वप्रथम कथिन चीवर भिक्षुसंघलाई दान दिन्छ । त्यस पश्चात् भिक्षुसंघले त्यस कथिन चीवर लिएर वर्षावास बसेको भिक्षुहरूसहित सीमा गृहमा गएर कथिन चीवर कस्लाई दिने भन्ने विषयमा छलफल गरे पछि मात्र त्यो पवित्र कथिन चीवर एक वर्षावासिक भिक्षुलाई दिइन्छ । यो चीवर आफ्नो व्यक्ति हिसाबले लिन पाइदैन । सबैको सरसल्लाह अनुसार एक सम्मुतिमा आएपछि मात्र एक भिक्षुलाई दिइन्छ र कथिन चीवर ग्रहण गर्न पाइन्छ । यो कार्य जतातै गर्न सकिदैन । यस कार्यको लागि सीमागृह अथवा खोलामा गई गर्नुपर्दछ ।

कथिन उत्सवको महत्वको अर्को तिरबाट हेर्दा सयौ उपासक उपासिकाहरूको श्रद्धा देखन सकिन्छ । त्यसका साथ साथै पारमि धर्मको खुड्किला अलि अलि पूरा गर्दै जान सकिन्छ । कथिन उत्सव गर्न सजिलो छैन र कथिन चीवर लिन पनि सजिलो छैन र यस्का नियमहरू पालना गर्नु पनि सजिलो छैन । त्यसैले यसलाई "कथिन" गाहो भन्ने अर्थ दिइएको छ । यो कथिन उत्सव हरेक थेरवाद बुद्ध धर्म भएको देशहरूमा गरिन्छ । श्रीलंका, थाइल्याण्ड, बर्मा जस्ता थेरवाद बुद्ध धर्म भएको देशमा अहिले पनि नियमित रूपले गरिन्छ र नेपालमा उच्चस्तरले थेरवाद बुद्ध धर्म नभए तापनि उत्कृष्ट रूपले कथिन उत्सव गरिन्छ ।

बाल संसार

कर्तव्य

भगवान् बुद्धको पालामा श्रावस्ती शहरमा अनाथपिण्डक नामको एक धनाध्य व्यापारी थिए । जसको काल भन्ने एक जना बतमास छोरा थिए । भगवान् बुद्धको अनन्य भक्त अनाथपिण्डक त्यसैले खिन्त थिए । सोच्यो म भने बुद्धको परम भक्त तर छोरो भने कुलंगार ।

बुढो भए अनुसार छोरोको पनि माया लागेर उनले सही मार्गमा आफ्नो छोरोलाई राख्ने निश्चय अनुसार मनाउन नसकेकालाई पैसा दिएर सकिन्छ भन्ने उखान अनुरुप उनले पनि दानले दमन गर्ने विचार गरी डाकेर भने:

छोरा ! तिमी विहारमा गई अष्टशील पालन गरेर आयौ भने तिमीलाई म एक हजार रुपैयाँ दिनेछु । पैसा पाउने लोभले कालले बाबुलाई करार गराई विहार गयो । शील ग्रहण गरि उ उपदेश नसुनी सुन्न गए पैसा पाउने सपनामा डुबेर । भोली विहान हुने वित्तिकै उठी घर हिंडेर बाबुसँग अगाडी राखीदिएको खाना नै नखाई पैसा नै मागे अनि मात्र खाना खाए ।

त्यस्तै एकदिन अनागपिण्डिकले काललाई बोलाई फेरि विहार गई भगवान् बुद्धको उपदश सुनेर केही उपदेश मात्र भएपनि भन्नु पर्ने करार र त्यसको बदला हजार रुपैया दिने वाचा अनुसार काल पुनः विहार गएर उपदेश सुन्न गए ।

भगवान्ले उनको मनको कुरा थाहा पाई आफ्नो शक्तिले सुनेका सबै बिसंते गरी दिनुभयो । त्यस उपदेशलाई भन् ध्यान दिएर सुन्न थाले र जब मनको अवस्था बुझ्नु गयो

तब भगवान्ले स्रोतापति मार्गफलमा प्रतिस्थित गर्ने किसिमले उपदेश गर्नुभयो र उ स्रोतापति भयो यानी निर्वाणको प्रथम खुटिकलामा पुगे । भोलीपल्ट भगवान्सहित भिक्षु संघलाई आफ्नो घरमा निमन्त्रणा गरे ।

घर फर्किरहेका छोरा पहिला भए एकलै आउँथ्यो तर आज भगवान् सहित आइरहेको देखेर साहै खुसी भए । काल भने मन मनै : आज बुबाले पैसा नल्याए हुन्थ्यो भन्ने चिताई रहेका थिए ।

भोजन दान पछि कालको बुबाले काललाई पैसाको पोका दिन ल्याए तर ऊ लजाएर लिन मानेन । भन्यो बुबा मलाई अब यसको आवश्यकता छैन । त्यसपछि महाजनले शास्ता समक्ष त्यसको कारण सोधे र उत्तरमा भगवान् भन्नुभयो :

हे महाजन ! आज तिम्रो छोरा काल कुमारले चक्रवर्ती राज्यभन्दा पनि उत्तम, देवलोक भन्दा पनि श्रेष्ठ स्रोतापति फल प्राप्त गरेको छ । अब उसलाई यस्तो लौकिक धन आवश्यकता छैन ।

अस्तु ॥

Adopted Resolution and the 63rd session of the UN General Assembly.

This year on 20th May, 2008, the people of the world in general and Buddhists communities in particular, have celebrated The Triple Blessed Day – the Full Moon day in the month of May to commemorate – the Triple Blessed Day – the birth of the Buddha, his attainment of Enlightenment and his passing away – by organizing various programmes to highlight an invaluable contributions made by Lord Buddha for the salvation of the Mankind in the world. Similar to the last year, this year also the 2552nd Buddha Jayanti have been observed in the United Nations Office in Kathmandu to highlight the concept of peace based on the Teaching of the Lord Buddha as well as to persuade the United Nations in implementing the adopted resolution No 54/115 by the United Nations. In fact, the United Nations Organization is supposed to observe – the Day of Baishak as a day of an International Recognition, at its Headquarters and other United Nations Offices. The resolution to this effect was adopted at the 79th plenary meeting of the United Nations, on December 15, 1999, after it was sponsored by 34 member countries of the world body. But the resolution has not been implemented, so far, by the United Nations, despite the lapses of more than nine years. The resolution has not perhaps been implemented because the resolution adapted by the Plenary meeting / General Assembly of the UN is not generally mandatory, according to the provisions of the current UN charter. Under this situation, how to persuade the United Nations in implementing the adopted resolution No. 54/115 has been one of the challenges that the peace loving people of the world have been facing.

The major paragraphs of the resolution No. 54/115 adopted have been –

1) Acknowledging the hope expressed by the International Buddhist Conference held in Sri-Lanka in November, 1998 that the Triple Blessed Day – the day of the Full Moon in the month of May, each year, be recognized internationally and in

Prem Lal Chitrakar

particular at the United Nations Headquarter and other United Nations Offices.

2) Recognizing that the Day of the Full Moon in the month of May is the most sacred to Buddhists who commemorate on that day – the birth of the Buddha, his attainment of Enlightenment, and his passing away.

3) Considering that International Recognition at United Nations Headquarter and other United Nations Offices would constitute an acknowledgment of the contribution that Buddhism – one of the oldest religions in the world, has made for over two and half millennium and continues to make the spirituality of humanity.

4) Resolves that without cost to the United Nations – appropriated arrangements shall be made for Internationals Observance of the day of Baishak at the United Nations Headquarters and other United Nations Offices, in consultation with the relevant United Nations Offices and with permanent missions that also wish to be consulted.

Now the big question that lies before all of us is that why the last paragraph of the adopted resolution has not been addressed by the UN?

According to available information, no thought has been given by the UN in observing the Triple Blessed Day either at the United Nations Headquarters or in the other United Nations Offices, ever since the resolution No. 54/115 was adapted in 1999. If the adopted Resolution is not going to be implemented how can one believe that the reform measures contemplated by the Secretary General of the United Nations, Ban Ki – Moon would be adopted and implemented by the United Nations and its member nations in the days to come?

The observation of the Day of Baishak by the United Nations is very important today than ever before because the peace and security of the world today is hanging in balance. The peace and security of the world has increasing been threatening in recent years due to increasing indecisiveness of the

UN in resolving the major global issues which have been threatening the peace and the security of the world. Under these situation the change in the thinking of the world leaders are essentially essential in conceptualizing peace and security but also in meeting the Millennium Development Goal of the United Nations.

Historically all the governments of the world – have basically been observing different Days, such as International Year of Ecotourism, World Food Day, World Water Day to name but few, ever since, the United Nations Organization was established in 1945. These different Days have been observed to highlight the importance of the Day designated. They have also been observed to create awareness as well as to deepen the understanding of the importance of the Day designated in terms of its aims and objectives. These different Days have also been observing based on given themes. Therefore similar processes are to be followed in observing the Triple Blessed Day by the United Nations, at least, from the year 2009 onwards.

In fact, an International Observation of the Triple Blessed Day by the UN is to be considered not only as a challenge to the United Nations Organization in conceiving a new global paradigm of peace and security in the world, based on the peace message of Lord Buddha but it is also as an opportunity to salvage the mankind from their suffering through the spiritual awakening (in developing Kushalachchita in the minds of the people) in the world. It is, therefore, an appropriate mechanism is to be conceived to observe the Triple Blessed Day by the UN, at least, from the year 2009 onwards.

Considering the increasing undesirable activities that have been going on all over the world as well as above mentioned factors, Nepal in general and Buddhist in particular have developed a new mechanism on how to implement the adopted resolution No. 54/115 by the UN. The mechanism developed has been based on the conclusions drawn by an Interaction Programme which have been organized by an International Institute of Buddhist Studies Nepal which was held a world Buddhist Temple at New Banewshwor in Nepal on 30th November 2004.

The major conclusions drawn by an Interaction Programmes have been:

1) The Baishak Purnima – the Full Moon Day in the month of May is to be observed

by the United Nations as a day of an International Recognition, according to the adopted resolution No. 54/115.

2) The observance of the Baishak Purnima is not only to be limited to the United Nations Headquarters and other United Nations Offices but it is also to be observed, each year by all the member countries of the United Nations, under the clarion call of the United Nations.

3) The Baishak Purnima is also to be observed not only to highlight the importance of the day designated but also to create awareness as well as to deepen the understanding of the teachings of Buddha in terms of their impact (through sermonizing) for the betterment of mankind in the world.

4) In observing the Baishak Purnima, each year an appropriate theme is also to be given, it is to be given not only to disseminate the invaluable teachings of Lord Buddha but also in conceiving a new global paradigm of peace and security in the world.

5) An International Institute of Buddhist Studies Nepal needs also to be established in Nepal, the birth place of Lord Buddha, under the United Nations to provide appropriate theme, each year, in observing the Day of Baishak – the Full Moon Day, in the month of May.

Currently, the 63rd session of the United Nations General Assembly is going on in New York from 16 September 2008. New team of Nepalese delegations is also participating in this session with new expectations and aspirations under the changing situation in Nepal. Under this situation, the above mentioned mechanisms on how to implement the adopted resolution No. 54/115 are to be brought for serious considerations in the current 63rd session of the UN General Assembly through Nepalese delegations and get them adopted for their implementation at least from the year 2009.

World Heritage Lumbini - 2

■ Bhikku Vivekananda

Activities: Identify all archaeological sites; develop a clear zoning concept applicable to the Lumbini Development Area; define a precise and comprehensive law proposal on zoning applicable to the Lumbini Development Area²; formulate building guidelines for different zones; land use by-laws for different zones; define boundaries of zones and sites; demarcate zone 1 and 2 with markers of different colors; co-ordinate with other ministries, line agencies, and especially with Ministry of Industry, Ministry of Commerce and Supplies, Dept. of Small and Cottage Industry, SEZ Project, Butwal, Bhairahawa, Kapilavastu Chambers of Commerce and Industry regarding zoning plan; jointly define boundaries of SEZ and industrial corridors; clearly demarcate the Butwal – Bhairahawa Industrial Corridor/ Park and other Special Economic Zones; once the zones and their boundaries have been clearly defined submit law proposal on zoning in the Lumbini Development Area to government for promulgation; inform local population about protected zones and relevant laws; enforcement of zones through aerial monitoring (overflights), guard patrolling, village surveys; stop people who violate zoning laws; stop people who illegally construct new buildings in restricted zones; purchase land around archaeological sites to create a buffer zone controlled by LDT; integrated management plan will have an appendix "Land Zoning Map", with a series of color code boundaries that signify different zones, like "residential", "commercial", "industrial", "environmental protection", etc.; in integrated management plan specify three types of development for each zone- (a) what is permitted without approval from the governing body for the area (whoever that is), (b) what is permitted only by approval, and (c) what is prohibited (8); set up a permanent and semi-autonomous organization with guaranteed funding and staff that is responsible for maintaining the zoning and granting approval, e.g. Lumbini Planning and Development Board (8);

The following organizations have technical experience in zoning: Department of Archaeology, Kathmandu Valley World Heritage Site, UNESCO Bangkok, APSARA (Cambodia), Tampalaya National

Park (Argentine), Vat Phou and Champasak Cultural Landscape (Lao PDR).

5. IMP for entire Lumbini Development Area

Issues: Mostly the concept of World Heritage is not well understood in Lumbini; there is little appreciation of Lumbini as a World Heritage Site; at present no Integrated Management Plan exists for WHS Lumbini nor for Kapilavastu and Ramagrama; State Party is interested to have Kapilavastu and Ramagrama inscribed on World Heritage list; up to now ad hoc management of WHS Lumbini; contentious reconstruction of Maya Devi Temple; Kenzo Tange Master Plan itself does not ensure the conservation of WHS Lumbini; on several occasions the OUV has been compromised; distinction between Kenzo Tange Master Plan and Integrated Management Plan is not well understood; the mission report (2005) of the World Heritage Centre suggested that the Management Plan was the key action required and that all other actions should be integrated into it. In a progress report the State party on February 1, 2008, mentioned its efforts for the preparation of the Integrated Management Plan, approaching the model used for the seven monument zones of the Kathmandu Valley .

As LDT is legally responsible for the management of the entire Lumbini Development Area it seems appropriate to formulate and apply the Integrated Management Plan not only to the Lumbini Sacred Garden alone but also to other known archaeological sites in the Lumbini Development Area. The State Party is interested to have Kapilavastu and Ramagrama inscribed on the World Heritage List. One requirement is that a site is properly managed. With an IMP in place these two sites then would qualify as properly managed. Apart from precisely defining the WHS Lumbini in terms of its OUV, authenticity, integrity, and boundaries the formulation of an IMP will clarify the institutional, legal, and economic framework applicable to all sites and the implementation of a variety of activities to manage and protect WHS Lumbini and other archaeological sites.

Objectives

The primary objective of Integrated Management is the protection of the Outstanding Universal Value¹ of

- 6. Buffer zones as a Tool for Protecting WHS, internet file;
- 7. Protected Area Planning and Management, internet file;
- 8. Allas, M., personal communication received 30.08.08

the WHS Lumbini and future serial inscriptions within the Lumbini Development Area, while taking into account the needs of pilgrims and visitors to enhance the dual nature of the site (archaeological site and pilgrimage destination) as well as socio-economic development of local residents, protection of the environment, safety, and preparedness for potential future threats. Secondary objectives consist in improving the continuity of management of ancient sites, and improving the co-ordination of planning and implementation of activities concerning LDA of various government ministries, agencies, and other stakeholders.

Activities: develop and adopt an integrated management framework to protect and sustain the Outstanding Universal Value of WHS Lumbini and future serial inscriptions¹; safeguard the Site's Authenticity and/or Integrity by implementing consistent management; define approach and strategies for the preservation of the Outstanding Universal Value of the property through the improvement of existing institutional, legal, and economic frameworks; build management capacity and a sense of ownership among Site Managers without which World Heritage values cannot be protected, preserved and promoted; establish a Management Implementation Group to oversee the implementation of objectives and actions set out in the plan, to review and update the Management Plan, to oversee compliance of the Site with World Heritage Convention requirements and periodic reporting; establish a 'documentation center' exclusively dealing with World Heritage Site issues to facilitate site evaluation, integrating conservation, and to take requisite action to formulate site management plans; establish (i) a Scientific/Intellectual Advisory Committee², with experts and scholars from various fields: land use, infrastructure, history, archaeology, conservation, architecture etc., and (ii) a Stakeholder Committee, with stakeholders who possess knowledge, capacities and aspirations that are relevant to the heritage management; regularly monitor indicators of potential threats to core zone, buffer zone and other defined zones; purchase privately owned land around ancient sites, in restricted areas of the KT Master Plan, and declare it as protection area; arrange for regular and daily guided tours for pilgrims and tourists from Lumbini to related sites, especially during high-season; Enhance the Integrated Management Plan for the World

Heritage Property Lumbini and related Sites by

- o holding an annual "Conflict Management/Peace Building Workshop" for LDT management, staff, all stakeholders and focus on its outcomes and conduct regular follow-up meetings;
- o encouraging LDT staff to improve their knowledge and understanding of the significance of the World Heritage Site, its protection and preservation, and other similar WH Sites;
- o balancing the protection of archaeological remains with the requirements of pilgrims and visitors;
- o identifying, monitoring, and addressing visitors' amenities;
- o creating awareness amongst the local community, the general public and students on the value of the World Heritage Property;
- o sending site managers and buffer zone managers to training courses.

6. Socio-economic development

Issues: Owing to the low standard of living of the local population the IMP cum EMS for the Lumbini Development Area need to make provisions for its sustainable human, social, and economic development. In the long run this will lead to a socio-economic upliftment of the local residents and contribute to a peaceful co-existence of the archaeological sites and the local population. In the recent past and present LDT's socio-economic development activities consisted of drilling wells in the villages, providing hand pumps, granting scholarships to school children, giving vegetable seeds and encouraging vegetable farming, offering food (prasad) to local residents on the auspicious day of Vesak (full moon of May), arranging for two free health camps, offering job opportunities to locals, providing training to rickshaw pullers. LDT co-operated with Tourism for Rural Poverty Alleviation Program (TRPAP) over a period of six years. From September 2001 until June 2007 TRPAP conducted a number of poverty alleviation activities through tourism in the region. TRPAP measures have helped to connect local villages with tourism. However, TRPAP activities are neither addressing the fundamental causes of poverty in the region nor are they sustainable. The social development strategy adopted by International Buddhist Society (IBS) has been much more successful. IBS runs a community-based network of local leaders (one for every 10 households) and a head group leader in every village. On top of this every village has a health

1. Kathmandu Valley World Heritage Site, Integrated Management Framework, Kathmandu, June 2007
 2. Kathmandu Valley World Heritage Site, Integrated Plan of Action, Kathmandu, June 2007

committee consisting of locals. IBS's programs (Community Learning Center, hygiene classes, free health clinic, various health camps, safe drinking water campaign, mobile clinic for pregnant women and infants, etc.) are jointly designed by IBS and villagers for the immediate benefit of the villagers and carried out by the villagers. IBS programs have yielded substantial results (decreasing illiteracy, increased attention being paid to health and hygiene issues, decrease of gastrointestinal diseases, upgrading of Khudabagar Secondary School to the first Higher Secondary School in the region, etc.)(4). Furthermore, the programs have lead to a strengthening of self-confidence among local residents, especially among women, an increased understanding and appreciation of Lumbini and other sites. Even if IBS were to cease its operations the various programs in the villages would go on.

Objective for social development: Ensure an inclusive (participatory), sustainable, pro-poor, pro-rural, pro-lower socio-economic class social development, which is based on action research (villagers define themselves what their priority needs are) and the collection and analysis of demographic, geographic, and socio-economic data as part of the information management system. In the case of Lumbini favor those families who were re-located to create the Lumbini Master Plan Area³.

Activities: Go into local villages and initiate a participatory process in which the locals come to a consensus about their highest priority social needs, which activities are to be undertaken, and in which areas they need help from others¹; set up a system of social development indicators and monitor these on a regular basis; examples of social development activities could be: do social mapping in every village; arrange for literacy classes; encourage the forming of self-help groups; capacity building of local communities; train locals in conflict resolution²; make government services need-oriented; in villages set up a grain bank, which will distribute grain especially to the poorest in a village in the case of a natural or man-made disaster (draught,

flooding, war etc.); provide scholarships to children of poor families; in this give preference to those families who were dispelled to make way for the Kenzo Tange Master Plan³; training in health and hygiene; education; micro-credits;

Objective for economic development: Ensure a sustainable, environment-friendly, inclusive, pro-poor, pro-rural, pro-lower class economic development, which is based on action research and the collection and analysis of relevant data as outlined above. Favor families that were re-located after 1978.

Activities: Initiate a participatory process in the villages and let villagers come to a consensus about their most pressing economic needs, the activities that need to be undertaken, and the help they might need¹; set up a variety of economic development indicators and monitor these on a regular basis (such indicators could be: total number of local residents employed by LDT, monasteries, hotels and guest houses in and around Lumbini, number of vegetable farmers in surrounding villages, average income from vegetable farming, number of rickshaw pullers working in Lumbini, average monthly income, number of souvenir manufacturers, their income); Possible activities that could contribute to economic development could be: promoting vegetable farming, souvenir production, basket weaving, involving local residents in a waste management project for the collection and re-cycling of solid waste within the local villages and on the Lumbini Master Plan Area; bicycle rental; encourage the production of natural fertilizer (compost) and use this instead of chemical fertilizer; send talented young women and men for nursing training, plumbing training, housekeeping training, gardener training, computer training, guide training, etc.

Further research into the most appropriate socio-economic development strategy needs to be done. Socio-economic development could be carried out in co-operation with: UNDP, IBS, TRPAP, SNV, SRK, Karuna Center for Peacebuilding, FINNIDA, APSARA, JICA, Ministry of Agriculture, Tribhuvan University,

1.Sharma, A., Labh, N., Community Action for Health, Case Study from Bihar and Jharkhand, India, SRK Publication, April 2008;

2. Eppler, P., Building Peace in Lumbini, A Conflict Resolution Seminar for Community Leaders and Major Stakeholders, December 2007;

3. Molesworth, Kate; Muller-Boker, Ulrike, The Local Impact of Under-Realization of the Lumbini Master Plan: A Field Report, Contributions to Nepalese Studies, Research Centre for Nepal and Asian Studies, July 2005;

4. Metteyya, IBS at a Glance, Lumbini, Cultural Heritage Magazine, IBS, December, 2007;

5. Sagarmatha Conservation and Development Plan;

6. Annapurna Conservation and Development Plan.

बौद्ध गतिविधि

आनन्दकुटी विहारमा बुद्ध पुजा सम्पन्न

आश्विन २९,

आश्विन पुर्णिमाको अवसरमा आनन्दकुटी विहारमा बुद्धपुजा, धर्मदेशना सम्पन्न भयो । विहार प्रमुख आचार्य भिक्षु कुमार काश्यप महास्थविरले बुद्धपुजा तथा पञ्चशील प्रदान गर्नु भएको उक्त कार्यक्रममा भिक्षु धर्ममूर्तिबाट धर्मदेशना गर्नु भएको थियो ।

ज्ञानमाला भजन बाटसुरु भएको सो कार्यक्रममा दाता सुर्यमाया तथा सपरिवारबाट जलपान तथा भोजन दान दिनु भएको थियो ।

२२७० औं शस्त्र परित्याग दिवस धापाखेल बुद्ध विहारमा
मनाइयो

आश्विन २३ गते ।

सम्राट अशोकले शस्त्र परित्याग गरी चण्डाशोकबाट धर्मशोकमा परिवर्तन भएको पावन दिनलाई अवसर पारेर थेरवाद बौद्ध दायक परिषदले अधिल्ला सालहरूमा भै यस सालमा पनि शस्त्र परित्याग दिवस मनाइएको छ ।

धापाखेल बुद्ध विहारसँग संयुक्त रूपमा मनाएको यस शस्त्र परित्याग दिवस कार्यक्रम परिषदका अध्यक्ष बखतबहादुर चित्रकारको अध्यक्षतामा सम्पन्न भएको थियो । सो समारोहमा विभिन्न विहारहरू तथा धार्मिक संघसंस्थाहरू एवं अन्य सामाजिक परिषद समूहहरूको पनि सहभागिता रहेको थियो । सो समारोह स्थानीय जनसमुदाय तथा आयोजकहरूको ठूलो च्याली जहा विभिन्न व्यानरहरू, पर्चाहरू र प्लेकार्डहरू प्रदर्शन गर्दै बाजाका साथ प्रदर्शनी गर्दै बजार परिक्रमा गरी धापाखेल बुद्ध विहारमा सभाको रूपमा परिवर्तन भएको थियो ।

लुम्बिनीमा प्रवज्या कार्यक्रम सम्पन्न

आश्विन ३१

अन्तराष्ट्रिय बौद्ध समाज, लुम्बिनीमा एक कार्यक्रमका बीच नयाँ प्रवज्या सम्पन्न भयो । भिक्षु कुमारकाश्यप महास्थविरको उपाध्यात्मा ७ जना श्वामणेर तथा अ. उदयशीला, अ. चन्द्रशीला लगायत अन्य अनागारिकाहरू उपस्थितीमा २ जना आनागारिकाहरू बनेका हुन् ।

भिक्षु जिनरतन महास्थविरले श्रीलंकाली भाषामा धर्मदेशनालाई, भिक्षु पियदस्तीले नेपालीमा अनुवाद गर्नुभएको सो कार्यक्रममा आ.कु.वि. तथा अ.बौ.स.का अध्यक्ष भिक्षु मैत्री महास्थविर,

अ.बौ.स.का सचिव लगाएत व्यक्तिहरूले आ-आफ्नो मन्त्रव्य राज्यन्तरालीको थियो । सो कार्यक्रममा लुम्बिनीस्थित विभिन्न विहार, गुम्बाका भिक्षु लामाहरूको पनि उपस्थिती थियो ।

बुद्ध शिक्षामा आधारित चार महत्वपूर्ण पुस्तकहरू पुस्तकहरू
प्रकाशित

वर्तमान अखिल नेपाल भिक्षु महासंघमा अध्यक्ष भिक्षु बोधिसेन महास्थविरद्वारा त्रिपिटकको सुत्रपिटक अन्तर्गत चौथौ महत्वपूर्ण ग्रन्थ अंगुत्तर निकायको दोस्रो भाग चतुर्तक र पञ्चक निपात तथा खुद्दकक निकायको थेरी गाथा वहाले आफ्नौ निवास स्थान बोधिचर्या विहारमा अनुवाद गरि सार्वजनिक गर्नुभएको छ । यो पुस्तक संघउपनायक भिक्षु अश्वघोष महास्थविरले विमोचन गर्नुभएको हो ।

बुद्धकालीन भिक्षुणी चरित्रलाई आधार गरी खुद्दकनिकाय अन्तर्गत ९ औं ग्रन्थ थेरी गाथा पनि उहाले एउटै स्थलमा विमोचन गर्नुभएको हो । यस पुस्तकमा जम्मा १७६ पृष्ठ रहेको छ । यस पुस्तकलाई दिव्यलक्ष्मी बज्राचार्य, गौरी बज्राचार्य र सानुमैया बज्राचार्यले सार्वजनिक गर्नुभएको हो ।

त्यसै बौद्ध विद्वान भिक्षु ज्ञानपूर्णिक महास्थविरको सम्पादन तथा अनुवादनमा त्रिरत्न बन्दिना र सतिपट्ठान विपश्यना ध्यान निर्देशन पुस्तक सार्वजनिक भएको छ । यस पुस्तकमा जम्मा १०३ पृष्ठ रहेको छ र यसका प्रकाशक बाबुकाजी शाक्य हुनुहुन्छ ।

बर्माबाट भखैर फर्केका नवक भिक्षु विमलोद्वारा बर्मी भाषाबाट शासनिक अंशीयार हुने कसरी ? भन्ने पुस्तक कथिन उत्सव कै अवसर पारेर आचार्य भिक्षु कुमारकाश्यप महास्थविरले सार्वजनिक गर्नुभएको छ । यो पुस्तकमा जम्मा ८४ पृष्ठ रहेको छ र यसका मूल लेखक बर्माका प्रशिद्ध ध्यान गुरु पण्डिताभिवंसले हुनुहुन्छ ।

जापानमा विश्व बौद्ध सम्मेलन सम्पन्न

कार्तिक १६

जापानको प्रसिद्ध शहर कोबेमा Royal Grand Hall Of Buddhism को समुद्घाटन समारोह, ५th World Buddhist Summit, Nalanda University को Purifying Ceremony, Hiroshima र Nagasaki मा 'Peace Pray' र Hiroshima को Betsuin Temple र क्यूसुको Reliquary Hall को समुद्घाटन समारोह सम्पन्न भएको छ ।

त्यसै November 1 देखि 10 तरिखसम्म भएको ५th World Buddhist Summit को साथै अन्य कार्यक्रमहरूमा सहभागिता जनाउनकोलागि नेपालको तर्फबाट विश्व शान्ति विहार का प्रमुख भिक्षु ज्ञानपूर्णिक महास्थविरको नेतृत्वमा नेपाल बौद्ध परियति शिक्षाका केन्द्रीय परीक्षा नियन्त्रक भिक्षु बोधिज्ञान, अनागारि का उप्पलवण्णा, मूर्तिकार राजेश अवाले र नेपाल हस्तकला

महासंघका अध्यक्ष पुष्करमान शाक्य सम्मिलित पाँच सदस्यीय तथा विभिन्न ३३ राष्ट्रका विशिष्ट व्यक्तित्वहरू समेतको सहभागिता रहको उक्त सम्मेलनको सफलताको कामना नेपालका सम्माननीय राष्ट्रपति श्री रामवरण यादव, प्रधानमन्त्री पुष्पकमल दाहाल “प्रचण्ड”, संविधानसभा अध्यक्ष सुभाषचन्द्र नेम्बाङ्ग, सभासदहरू साथै विभिन्न बौद्ध संघसंस्थाहरूबाट समेत शुभकामना सन्देश पठाइएको थियो ।

ज्ञानमाला संघका अध्यक्ष सान्तरत्न शाक्यको प्रमुख अतिथ्यमा सम्पन्न उक्त सभामा सुजाता गुरुमाले धर्मदिशना गर्नुभएको थियो ।

यसका साथै ५० वर्षदिवि भजन गाउँदै आउनुभएका पाँच जना वरिष्ठ महानुभावहरू बुद्धिराज बज्राचार्य, दिव्यरत्न तुलाधार, आशाकाजी शाक्य, रुद्रमान शाक्य र हेराकाजी शाक्यलाई सम्मान गरिएको थियो ।

हेराकाजी सुइका: ७७ औं वर्षमा प्रवेश

कार्तिक २१

बौद्ध उपासक हेराकाजी सुइका:को ७७ औं वर्षमा प्रवेश गरेको उपलक्ष्यमा पाटनमा एक कार्यक्रमको आयोजना गरि वहाँलाई सम्मान गरिएको छ । लामो समय देखि यस आनन्द भूमि पत्रिकालाई सहयोग गर्दै आउनु भएका वहाँ धेरै संघसंस्थासँग आवद्ध हुनुहुन्छ ।

सो कार्यक्रममा तारेमाम भजन खल: तथा स्वयम्भू भजन खल: लगायत विभिन्न भजन मण्डलहरूले उहाँको सम्मानमा भजन गाइएको थियो भने दिपंकर परिवर्ति केन्द्र तथा आर्दश सरल मा.वि. विद्यार्थीहरूले जयमंगल गाथा पनि पाठ गरेको थिए । राष्ट्रिय

कठिन उत्सव सम्पन्न

कार्तिक २२

भिक्षु कुमार काश्यप महास्थविर लगायत अन्य भिक्षुहरूले वर्षावास पुरा गर्नुभएको उपलक्ष्यमा आनन्दकुटी विहारमा कठिन उत्सव सम्पन्न भएको छ । श्रद्धालु दाताहरू मचाम्ह, गणेशमाया महर्जन परिवार तथा प्रकाश तुलाधार नविन तुलाधार परिवारबाट संयुक्त रूपमा कठिन चीवर दान गर्नुभएको थियो ।

विहान स्वयम्भू ज्ञानमाला भजन खाल:बाट भजन, भिक्षु कुमार काश्यप महास्थविर बुद्ध पूजा तथा पञ्चशील र सो कार्यक्रममा भिक्षु पियदस्तीबाट धर्मदिशना गर्नुभएको थियो भने दाता परिवारले भिक्षुसंघ, आनागारिकासंघ तथा उपासक उपासिकाहरूलाई जलपान तथा भोजनको व्यवस्था गरेका थिए ।

नेपालको पहिलो बौद्ध मासिक पत्रिका “आनन्द भूमि”लाई यसरी सहयोग गरौः :

- ८ यहाँहरूबाट सबैदो कुनैपनि सहयोग गर्नुहोस् ।
- ८ लेखक वर्गले बुद्ध, बुद्धधर्म, बौद्ध संस्कृत एवं दर्शन, साहित्य र इतिहास, धार्मिक तथा सामाजिक परिवर्तन विषयक जानकारीमूलक, खोजअनुसन्धानमूलक, सृजनात्मक लेख, रचना, कथा, निवन्ध, कविता आदि पठाओ (प्रकाशित लेखरचनासम्बन्धी जिम्मेवारी स्वयं सम्बद्ध लेखकनै हुनेछ ।)
- ८ आ-आफ्ना क्षेत्रहरूमा हुने भएगरेका गतिविधिलाई समयमैं फोन, फ्याक्स, पत्राचार, ईमेलबाट जानकारी गराओ ।
- ८ निरन्तर सम्पर्कमा रही सल्लाह, सुभाव तथा रचनात्मक प्रतिक्रियाद्वारा सूचित गरौँ ।
- ८ वार्षिक ग्राहक भएर, अरूलाई ग्राहक बनाउने र ग्राहक हुन प्रेरित गरौँ ।
- ८ उद्योगपति तथा व्यापारी वर्गबाट आफ्नो व्यावसायिक विज्ञापन उपलब्ध गराओ ।
- ८ श्रद्धालुहरूबाट शुभकामना, श्रद्धाङ्गली तथा अन्य विशेष उपलक्ष्यका अवसर पारी विज्ञापन उपलब्ध गराओ ।

सम्पर्क :

आनन्द भूमि

आनन्द कुटी विहार गुठी

पो.ब.नं. ३००७, काठमाडौं । फोन: ४२७९४२०, E-mail : anandakutivihar@ntc.net.np

लेख, रचना, समाचारका लागि यसमा पनि सम्पर्क गर्न सकिने :

बुद्ध विहार भूकुटीमण्डप

पो.ब.नं. ९९३, काठमाडौं । फोन: ४२२६७०२, E-mail : sukhi@ntc.net.np